ЧҮГЛЕ КҮҮСЕДИРИ АРТКАН

Чоокта чаа Кызыл район Советиниң ээлчеглиг сессиязы болуп эрткен. Аңаа «Чер реформазының дугайында» «Арат болгаш тараачын ажыл-агыйының дугайында» база «Көдээниң социал хөгжүлдезиниң дугайында» айтырыгларны чугаалажып көрген. Ол талазы-биле депутаттар боттарының санал-оналдарын киирген.

Хөй чылдарның иштинде черни ажыглап келгениниң түңнелинде, оон үнүш-дүжүткүрү кудулаан. Хөрзүннер үрелген. Бир эвес Кызыл районну ап көөр болза 2,5 муң гектар тарылга шөлү хат хажаанының түңнелинде элезинче шилчээн. Ынчангаш аңаа чер ажылын чорудар арга чок апарган. 12,2 муң гектар тарылга шөлүнден ээзэш-биле дүжүттүг ап болур, ынчалза-даа ол база ажыглаалдан үнүп бар чыдар.

Чайгаар үнген оъттуг черлерниң байдалы багай. Суггаттыг черлерниң байдалы оон эки эвес. Бо хүннерге чедир «Х Улуг хурал» совхоз суггаттыг шөлүн эки ажыглап шыдавайн турар. «Көк-Тей», «Сукпак», «Кызыл» совхозтарының болгаш куш фабриказының боттарынга быжыглаан шөлдери ажыктыг чүве бербейн турар. Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге үстүнде адаттынган ажыл-агыйның удуртукчулары ажыл-агыйжы эвес чорууну, черни шын ажыглап билбезин, черни чеп ажыглаар талазы-биле экономиктиг санаашкыннарны кылып албаанын көргүскен.

Чер ажылының дугайында айтырыгны шиитпирлээри-биле чер реформазының талазы-биле район штавын тургускан. Ол штабта соңгуулдыг кижилерни болгаш тускай эртемниг эштерни киирген. Ол ышкаш чер талазы-биле депутаттарның район комиссиязын тургускан.

Ынчангаш хамаатыларга, бүдүрүлгелерге, организацияларга, каттыжыышкыннарга болгаш эштежилгеге ажыл-агыйынга черни ажыглаары-биле үлелге чорудуп турар.

Амгы үеде районда көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң талазы-биле районда арат 15 ажыл-агыйы бүрүткеттинген. Оларга 2483 гектар шөлдү быжыглаан. Аренда керээзи-биле ажылдап турар улуска 200 гектар черни быжыглаан. Черниң ээзи болур күзелдиг хамаатылардан бижиктиишкиннер чогуур органнарга кирип турар. Алызы бүдүрүлге болгаш организацияларда дузалал ажыл-агыйын кылыры-биле 2626 гектар чер быжыглаттынган.

Дыка хөй ажыл-агыйлар черни чеп ажыглаар дээш тускай кооперативтерни, арат болгаш тараачын ажыл-агыйларны организастаан. «Кара-Хаак» совхозтуң девискээринде 6 арат ажыл-агыйы тургустунган. Оон ангыда Каа-Хем суурда, Элегес-Аксында болгаш Чербиде арат болгаш тараачын ажыл-агыйы тургустунуп турар. Ол айтырыглары суур болгаш көдээ Советтерниң сессияларынга көөрү планнаттынган.

ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИ: ОЛАРНЫҢ ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАРЫ

Чер талазы-биле кызыгаар тургузарын сессияга саңал берген депутаттар болгаш удуртукчулар чугаалап турган. Ам-даа чамдык ажыл-агыйлар аразының кызыгаары орта билдинмес. Ынчангаш сиген кезер үеде кайы бригаданы канчаар черге тургузарыл? Бо айтырыгны шиитпирлээри чугула. Мындыг айтырыгның тургустунуп келгениниң чылдагааны болза «Х Улуг хурал» совхоз-биле Теңгиг-Хая көдээ Совети, «Кара-Хаак» совхоз-биле Чербиг көдээ Советиниң аразында маргылдаалыг чугаа чоруп турар. Ону үзе шиитпирлеп бээринге районнуң күүсекчи комитети болгаш чер талазы-биле тургустунган комиссия шиитпирлээр ужурлуг. Оон-биле чергелештир арат болгаш тараачын ажыл-агыйын организастап тургузарынга күрүнениң талазындан дуза чедирерин көрген болгай. Бистиң республикага 2,8 миллион рубльди, 30 чүък машиназын 60 тракторну бээрин айыткан турган. Ол чүүлдерниң келген-келбээнин база районнар аайы-биле хуваалдазы болган-болбааны сессияга база көдүртүнүп турду.

Арат болгаш тараачын ажыл-агыйын хөгжүдеринге материал-техниктиг баазаны быжыктаар. Бо хүннерде садыг болгаш хандырылга органнары ону долузу-биле хандырбайн турар. Ажыл-агыйга баштайгы ээлчегде аъттың чериг-херекселдери, терге, дырбааш, аңдазын дээш ышкаш херекселдер херек.

Арат болгаш тараачын ажыл-агый тургустунуп эгелээнде, совхозтарның талазындан тудуг материалдарын садып алырынга кандыг-даа дуза чедирбээннер. Кара-Хаак көдээ Советиниң девискээринде тургустунган арат болгаш тараачын ажыл-агыйынга үк совхозтуң удуртукчулары оңдуг дуза чедирип көрбээн. Ынчангаш үк ажыл-агыйларның хөгжүдүп алырынга удуртукчу кижи бүрүзү сагыш човангыр чоруун, тывынгыр болуурун, чон дээш дузааргак чоруун көргүзер ужурлуг.

Бо чылдың бирги кварталында сүт, эът болгаш чуурга бүдүрерин район кудулаткан. Мал оолдаашкыны кызырылган. Малдың өлүр чоруу көвүдээн.

Тудуг ажылдары шуудавайн турар. Материалдар чедишпес. Ону дилеп тывары бергедээн. Амыдырал хандырылга талазы-биле чонну хандырып шыдавайн турар. Ол бүгүнү күүседир дизе, баш удур планнаашкынны шын чорудуп, экономиктиг санаашкыннарны кылыр ужурлуг.

Көдээге социал хөгжүлдени сайзырадыр талазы-биле тускай программаны чогаадып кылдыры көрдүнген. 1993 — 1995 чылдарда районнуң иштинге суг дамчыдар 25 километр хоорзаларны, 7 километр канализацияны кылырын, 10 кудукту казарын планнаан.

Чурттаалга тудуунга 28 миллион рубльди, оон иштинде малчыннарның чурттаалга тудуунун туларынга 550 муң рубльдың үндүрерин көрдүнген. «Тере-Хөл» совхозка 50 олуттуг ясли-сады, 624 өөреникчи кирер школаны. «Тиилелге» совхозка 140 уругларга ясли-сады бо беш чылда ажыглаалга киирерин депутаттарга дыңнаткан.

Кызыл районнуң девискээринде радио болгаш телефон харылзаазы баксыраан. Районнуң харылзаа белдириниң турар бажыны амгы үениң негелдезинге дүүшпес. Хойжу бригадалар-биле, хову турлаглары-биле хорт харылзаа чок. Ажыл-агыйның канчаар чорууп турарын билип алыры берге. Ынчангаш 4000 номерлиг АТС-ти Каа-Хем суурга тургузарын, бүгү хойжу бригадалар-биле, хову турлаглары-биле харылзаа шугумун тударын планнаан.

Район иштинде социал айтырыглар талазы-биле хөгжүлдени чугаалаар болза ажыл төнчү чок. Ону херек кырында боттандырары депутат болгаш удуртукчу кижилерден кончуг хамааржыр. Чүгле бо чылын бодун тургакчы чонга 2220 баш хаван ооллары, бир хонган 400 муң дагаа ооллары, 25 бызааны, 30 хураганы садары көрдүнүп турар.

Көдээге чүгле материалдыг бааза херек эвес, ону херек кырында баштап билир тускай кадрлар херек. Сүт-бараан фермаларынга операторлар, септекчи-слесарьлар, тракторист-машинист малчыннар негеттинип турар. Ол бүгүнү профтехучилищелерге өөренип ап болур. Ындаар аныяктарны хөй-биле чорудар ужурлуг. Амгы үениң негелдези-биле алырга, быжыкан билиглиг кижилер херек апарган. Ол дугайында илеткелчи-даа, санал берген эштер-даа чугаалааннар.

Сессияга көрген айтырыг бүрүзү чугула. Аңаа хамаарыштыр доктаалдарны хүлээп алган. Чүгле күүседири арткан.

Сессияга Кара-Хаак көдээ Советиниң бөлүк депутаттары Кара-Хаак паромунуң дугайында негелде айтырыг тургускан. Ол паромнап кешкен транспорт бүрүзүнден 3 рубльди паромчу ап турган. Оон ужурундан харылзаа садыг, пассажирлер транспорту чорбастаан. Кызылдың оруук-тудуг септелге участогу боттарының кара туразы-биле ындыг хөлезин алырын доктааткан турган.

Депутаттарның ол айтырыын өөренип көрген, районнуң күүсекчи комитеди эрткенти тургуспас дугайында тускай доктаалда хүлээп алганын сессияга дыңнаткан.

Моңгуш ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Очулга дугайында

ТЕРМИННЕР

«Шын» солуннуң редакциязы чоокта чаа тыва дылда тааптыг турумчуп доктаавааан, чаа тыптып турар болгаш тыва дылче очулгазы маргылдаалыг рынокка хамаарышкан база өске-даа чамдык терминнерниң тыва дылче очулгазын чурумчудуп доктаадыры-биле оларның даңзызын Тываның Дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунга (ТДЛТЭШИ-ге) киирген. ТДЛТЭШИ-ниң дыл, словарь секторларының эртем ажылдакчылары, институттуң директорунуң оралакчызы Д. А. Монгуштуң киржилгези-биле үк терминнерниң тыва очулгазын чугаалажып көрген, аңаа чамдык терминнерни немээш, редакцияның ажылдакчыларының саналын база барымдаалап турган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Термин комиссиязы бадылаан. Бо даңзыда кирбейн барган мындыг чижектиг терминнер ам-даа хөй, оларны чыглып илереттинген шаа-биле Термин комиссиязынга чугаалажып, бадылап турар бис. Термин комиссиязынга бадылаан терминнерни парлалга, телевидение, радио ажылдакчылары, лекторлар болгаш өске-даа кижилер чаңгыс аай ажыглаарын хандырар дээш «Шын» солунга парлап турар деп шиитпирлээн. Терминкомга бадылаан эртемнер аайы-биле аңгы-аңгы терминнерни солунга парлаары эргежок чугула деп көрген тавартылгада, моон соңгаар-даа парлап турар бис. Ындыг янзылыг бадылаан терминнерни Термин комиссиязының даргазының оралакчыларының бирээзи ТДЛТЭШИ-ниң сектор эргелекчизи Я. Ш. Хертек белеткээш, солунга берип турар деп дугуржукан.

Моон адаанда очулгазын Терминкомга бадылаан терминнерниң даңзызын бердивис. Оларның аразында ам-даа очулгазы тааптыг хоюглаттынмаан терминнер бар боор чадавас. Ындыг терминнерни номчукчулар эскерзе, боттарының саналын дараазында адреске чорудуп болур: 667000 Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4, ТДЛТЭШИ Хертек Яков Шавмакович.

ТЕРМИННЕРНИҢ ДАҢЗЫЗЫ:

Авантюра — баш муңгаш херек, шураашкын
Ажиотаж — хөлзээшкин
Акциз — немелде үндүрүг
Амбиция — тоглунуушкун, тоглунар чорук
Вертикальная связь — чагырткан харылзаа
Вертик народа — чоннуң шиитпири
Военная травма — шеригге (дайынга) болган бертик (бертингени)
Вотум доверия (недоверия) — бүзүрээрииниң (бүзүревезининиң) дугайында шиитпир
Горизонтальная связь — чагыртпаан харылзаа, дорт харылзаа
Гармонизация общества — ниитилелдиң чогумчудары
Глава — эге
Деидеологизация — идеологиядан дашкаарладыры
Демагогия — хоозун шуугаашкын
Демонополизация — монополияны дүжүрери, оңза эрге чок болдурары
Департизация — партиядан дашкаарладыры
Деполитизация — политикадан дашкаарладыры
Дестабилизация — туруш чок болдурары
Деструктивные силы — өскертикчи күштер
Дотация — дузаламчы акша
Залог — долаа
Заложник — долаа кижи
Землеустройство — чер таарыштырылгазы
Землеустроитель — чер таарыштырыкчызы
Изъятие земли — черни хурааары (хавырары)
Комфорт — бүрүн таарымчалыг байдал
Конвертируемый рубль — хостуг орнажыр рубль
Конкурент — адаанналжыкчы
Конфискация земли — черни хурааары (хавырары)
Кумир — бурганы, чүдүүр кижизи
Лицо без гражданства — хамаатызы эвес кижи
Меньше эмоций — изиглениишкинни шеглээр
Найм — хөлезилээри, хөлезилел
Наследство — 1) салгал өнчүзү, 2) ызыгуур салгаары
Неформалы — боттары каттышканнар
Опека — хайгаралзал
Ориентир — 1) үг-шиг, 2) военн айтыкчы
Отчуждение — хураары, хавырары, ырадыры
Подоплека — алыс чылдагааны
Политиканство — политиксирээри
Посредник — харылзаштырыкчы
Посредничество — харылзаштырары, харылзаштырылга
Презентация — таныштырылга
Предположение — даап бодаашкын
Предприимчивость — ажылгыр-тывынгыр чорук
Предприниматель — бүдүрүлгечи, бүдүрүлге ээзи: частный предприниматель — хуу бүдүрүлге ээзи
Предпринимательство — бүдүрүлгечи чорук; закон о предпринимательстве — бүдүрүлгечи чорук дугайында хоойлу
Приватизация — хуужудары, күрүне өнчүзү эвес болдурары
Привилегия — артык эрге
Примат — бирги чергелиг, эң чугулазы
Присяжные судьи — даңгырактыг шииткекчилер
Пророк — өттүр билир, бүдүү билир
Пункт — пункт
Разгосударствление — күрүнениң эвес болдурары, күрүнежитпези
Раздел — бөлүк
Советское образование — шажынның эвес эртем-билиг
Спрос и предложение — хереглел болгаш хандырылга
Средство массовой информации — массалыг информация чепсектери
Страсть — 1) изиглениишкин, 2) сеткил хайнышкыны, 3) хандыкшыл
Сфера влияния — салдар чедирер чери
Таможня — каайлы чери (кызыгаар өттүр бараан, эт-сеп эттирерин хынап, оон үндүрүг-каайлы алыр чер)
Теневая экономика — бузут экономика
Труд по найму — хөлезилээр (хөлезилелдиг) күш-ажыл
Часть — кезек
Шантаж — кыжаныг
Шельмовать — бактаар, адын баксырадыр
Эмоция — изиглениишкин

Юридическое лицо — юридиктиг албан чери (таңмалыг, хомудаар, харыылаар эргелиг албан чери)

ХЕРЭЭ БАР БЕ?

Тываның күрүне дылының дугайында хоойлуну калбаа-биле чугаалажып, ону күштүг кылдыр хүлээп алган. Ол дугайын чоңга чарлаан болгай. Ындыг-даа болза ол хоойлунуң амыдыралга боттандырар талазы-биле ээзэш хемчеглер ап турарын амыдыралдан эскерер кижи-дир мен. Албан черлериниң, ажыл-агыйларының удуртукчулары чер-черлерде Советтер оларче улуг-ла сагыш салбайн турар. Тываның күрүне дылының дугайында хоойлуну канчаар боттандырындан тыва улустуң дылының сайзыралы, культуразы, харын мырыңай, чоннуң келир үези хамааржыр болгай.

Автовокзалдарга, аэропорттарга чарлалдарны орус база тыва ийи дыл кырынга бижиирин чоп шаг дургузунда тура четтерип келген. Чоннуң ол негелдези магазиннерниң, парикмахерскаяларның дээш, өске-даа хөй-ниити черлеринге чарлалдарга база хамааржыр. Чижээлээрге, «Чедер» курортче баар автобустар дугайында чарлалды орус дылга бижип каан турду. Орус дыл билбес кырган кижилер ол чарлалды номчуп шыдавас болгаш, автобустуң дугайында Чедерге каяа чедериниң дугайында ол-бо кижилерден айтырып, пат-ла барып турганнар.

Үстүнде киирген чижектер дээрге мээң эскериглеримниң чүгле чамдызы-дыр. Бир эвес чылып бижиир болза, республиканың күрүне дылының дугайында хоойлуну амыдыралга боттандырбайн турарының чижектери ам-даа хөй. Бир-тээ хоойлуну хүлээп алган чүве болганда, ону күүседири албан черлеринден, организациялардан, оларның удуртукчуларындан, хоойлуну күүседиринге хамаарылгалыг кижилерден Советтер негээр ужурлуг. Амыдыралга боттанмас, саазын кырында хоойлунуң херээ бар бе?

Адыг-оол СҮРҮН.
Тээли суур.

Телевидение

Понедельник

ИЮЛЬ 8
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 «Фантазия». 9.25 «Чаа салгал шилип ап тур». «Т» клуб. 10.40 «Олла олчаан чогуй бербес». Уран-чечен фильм. 11.55 «Универ эндериг — делегей чаңгыс». Улустуң тоолдары болгаш янзы-бүрү чурттарның притчалары. (Исландия). 12.00 ТМА. 12.15 «Харылзаа». 12.30 Футбол дончулалы. 13.00 — 14.00 Волейбол. Делегей лигазының бирги чери дээш.

• • •

15.15 «Шилчилге назыны». Уран-чечен телефильм. 16.30 Музыка шыгжамыры. 17.10 Уругларга — фильм. 18.15 ТМА. 18.30 Рынок хостуузун ёзугаар. «Ажылгыр кижилер: «Чоон чүк — Барыын чүк». 19.00 Испания телевидениезиниң кежээзи. 21.00 «Үе». 21.40 Испания телевидениезиниң кежээзиниң уланчызы. 23.40 «Уран чурулганың метаморфозалары». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү сериязы. 00.10. ТМА. 00.30 «Вид». 01.35 — 02.35 «Ынак театрым».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 Ажылгыр кижиниң эртени. 8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Мультфильм. 8.40 «Тайга чурттуг далайжы». 9.45 «Эрудиттерге сула шимчээшкин». 10.30 Фильм-концерт. 11.30 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 12.00 Реклама. 12.05 «Театр тараашкыны». 13.05 «Ытсыг амыдырал». 13.30 Уругларга — фильм. 14.35 — 15.50 А. Сайгун. Солистерге, хорга болгаш оркестрге оратория.

• • •

16.50 — 18.40 Россия ТВ-зиниң программазы. 17.50 Телеочерк. 18.10 Вадим Туманов: А чүү ындыг долгандырыгыл?

КЫЗЫЛДАН

18.40 Уругларга — фильм. 19.20 «Тыва черде». Медээлер, тайылбыр, интервью. 19.50 Медээлер. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 Футбол дончулалы. 21.00 «Үе». 21.40 Аът спорту. 22.15 Музыка программазы. 22.40 — 23.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.00 Медээлер. 23.15 — 00.35 «Мээн эжим». Уран-чечен телефильм.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.40 — 20.00 Теннис.

КЫЗЫЛДАН

20.00 «Тыва-ТВ». Коммерциялыг телекомпанияның программазы.

Вторник

ИЮЛЬ 9
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 Мультфильм. 9.20 «Чаа боттуг үүл». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.30 Уругларга дамчыдылга (Француз дыл кичээли). 10.30 «Чемпионнар-биле кады». 10.45 «Сэр». Уран-чечен фильм. 12.00 ТМА. 12.15 Чугула репортаж. 12.30 — 13.10 Р. Шуман. «Карнавал».

• • •

14.30 Телемикст. 15.15 «Амыдыралдың өөрүшкүзү». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 16.45 «Сонуургактарга». «Авто». 17.00 Мультфильм. 17.15 Уругларның музыка клуву. 18.00 Харылзаа-шуулган. 18.30 ТМА. 18.45 Мультфильм. 18.55 «Кижи болгаш хоойлу». 19.45 «Сэр». Уран-чечен фильм. 21.00 «Үе». 21.40 «Латвия: келир үе муриунга бичии кадаа». 22.55 «Аргентин аялгаларлыг танго» ансамбльдың көргүзүү. 23.25 Шүлүкчү А. Поперечнийниң чогаадыкчы кежээзи. 1-ги кезээ. 00.45 ТМА. 01.05 «Сэр». Уран-чечен фильм. 02.20—03.35 «Оперетта, оперетта».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Мультфильм. 8.40 «Директор болуру дээш шылгалда». Уран-чечен телефильм. 10.00 Ритмниг гимнастика. 10.30 «Сценаның мастерлери». Е. Н. Гоголева. 2-ги дамчыдылга. 11.30 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.30 Уругларга фильм. 14.35 — 15.30 Концерт.

• • •

17.15 — 20.15 Россия ТВ-зиниң программазы.

КЫЗЫЛДАН

18.15 Медээлер. 18.25 Медээлер. 18.30 «Чечен меңле...» Аныяктар-биле ужуражылга.

МОСКВАДАН

19.00 РСФСР-ниң улус депутаттарының бешки (ээлчег чок) Съездизиниң ажыттынарынга. 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КЫЗЫЛДАН

20.30 «Экивенер!». Информастыг программа.

МОСКВАДАН

21.00 «Үе». 21.40 ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязында. 22.40 — 01.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.00 Медээлер. 23.15 — 01.20 «Бешки дугуй».

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 Руфина Нифонтова сактып тур... 18.30 Концерт. 19.00 РСФСР-ниң улус депутаттарының бешки (ээлчег чок) Съездизиниң ажыттынарынга. 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 — 21.00 Ритмниг гимнастика.

Среда

ИЮЛЬ 10
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 Мультфильм. 9.10 «Кижи болгаш хоойлу» 9.55 Уругларның музыка клуву. 10.40 «Мен көңгүс анаа мен». Уран-чечен фильм. 12.00 ТМА. 12.15 Чугула репортаж. 12.30— 13.00 «Аргентин аялгаларлыг танго» ансамбльдың көргүзүү.

• • •

15.15 «Амыдыралдың өөрүшкүзү». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.45 «Сонуургактарга». «Куштар бистиң-биле кожа». 17.00 Уругларга — фильм. «Чашкы назынның сөөлгү чайы». 1-ги сериязы. 18.05 Мультфильмнер. 18.30 ТМА. 18.45 «Планета». 19.30 Курувениниң Д. Шостакович аттыг квартеди ойнаар. 19.40 «Мен көңгүс анаа мен». Уран-чечен фильм. 21.00 «Үе». 21.40 ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилел палатазының Даргазы И. Д. Лаптев, ССРЭ-ниң улустуң артистери Е. Максимова болгаш В. Васильев телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга харылаар. 22.55 «Уран чурулганың метаморфозалары». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү фильм. 23.30 Шүлүкчү А. Поперечнийниң чогаадыкчы кежээзи. 2-ги кезээ. 00.50 ТМА. 01.10 «Мен көңгүс анаа мен». Уран-чечен фильм. 02.30—03.20 К. Голейзовскийниң хореография композициялары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Мультфильмнер. 8.50 Адам Смиттиң акша-хөреңгизи. 9.25 «Булактар». 9.55 Чылдың үелери. Июль. 10.40 Концерт. 11.25 «Армия болгаш... көдээ ажыл-агый». Телефильм. 12.00 «Овур-хевир». 13.00 Россияның парламент медээчизи». 13.15 Москва Кремлиниң комендатуразының үлегерлиг-көргүзүглүг оркестри силерни чалаар. 13.55 РСФСР-ниң улус депутаттарының бешки (ээлчег чок) Съездизиниң ажылыышкыны. 17.15—20.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.20 Уругларга фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.40 Медээлер.

МОСКВАДАН

18.45 Россия Президентизиниң соңгулдаларының түңнелдериниң талазы-биле ужуражышкын. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КЫЗЫЛДАН

20.30 «Тыва черде». Медээлер, тайылбыр, интервью.

МОСКВАДАН

21.00 «Үе». 21.40 ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязында. 22.40 — 23.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 22.55 — «К-2» Москва кинофестивалында.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.20 «Республика» көргүзүп тур. 18.45 Россия Президентизиниң соңгулдаларының түңнелдериниң талазы-биле ужуражышкын. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 Коллаж. 20.35 — 21.00 П. И. Чайковский. «Москва», кантата.

Четверг

ИЮЛЬ 11
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 «Аарымның төөгүзү». Барымдаалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.20 Концерт. 9.40 Поэзия минуталары. 9.45 Уругларга дамчыдылга (англи дыл кичээли). 10.45 «Ыраажының салым-хуузу». Уран-чечен фильм. 12.00 ТМА. 12.15 ИХМ-ниң медээлери. 12.30 — 13.30 Фильм-шииниң баштайгы көргүзүү.

• • •

14.15 Телемикст. 15.00 «Амыдыралдың өөрүшкүзү». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 16.20 Уругларга — фильм. «Чашкы назынның сөөлгү чайы» 2-ги сериязы. 17.25 «...Он алды харлыгларга болгаш оон-даа улугларга». 18.10 ТМА. 18.25 «Ажык чугаа». 19.40 «Ыраажының салым-хуузу». Уран-чечен фильм. 21.00 «Үе». 21.40 ИХМ-ниң медээлери. 21.55 «Кинопанорама». 22.10 «Пи» демдек-биле». 23.40 Улугларга мультфильмнер. 00.00 ТМА 00.20 Футбол. ССРЭ-ниң чемпионады. 02.15 «Ыраажының салым-хуузу». Уран-чечен фильм. 03.30 — 04.45 «Венгр ретайм-бенд Москвада».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.30 Телебиржа. 8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Моолдуң «ЦАМ» байырлалы. 8.50 «Ийиги тыныш». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 9.55 Ритмниг гимнастика. 10.25 «Сценаның мастерлери». Е. Н. Гоголева. 3-кү дамчыдылга. 11.30 — 13.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 12.30 Мультфильмнер программазы. 13.15 Уругларга—фильм. Кадарчы Янка». 1-ги сериязы. 14.20—15.30 Телеконкурс.

• • •

17.15—19.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 17.30 «Кылыг-кызыгаар». 18.45 «Кижилер кижиже». «Сиам ийистер».

КЫЗЫЛДАН

19.15 «Хөглүг хоорайжыгаш». «Хөглүг коңга ээ бээр». 19.45 Уругларга фильм. 20.00 Медээлер. 20.10 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КЫЗЫЛДАН

20.30 «Экивенер!» Информастыг программа. 21.00 «Цэнгэл тывалары». Барымдаалыг фильм. 21.25 Киножурнал.

МОСКВАДАН

21.40 — 00.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 21.55 РСФСР-ниң улус депутаттарының бешки (ээлчег чок) Съездизиниң ажылының дугайында отчёт. 23.55 — 00.20 «К-2» Москва кинофестивалында.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

19.15 Мультфильм. 19.20 «Моол кижи болгаш аът». Барымдаалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 «Эглип келгени». 21.00 Үе.

Пятница

ИЮЛЬ 12
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 Мультфильмнер. 9.30 «Эжиниң оожум ажыдывыт». Барымдаалыг фильм. 10.00 «...Он алды харлыгларга чедир болгаш оон-даа улугларга» 10.45 «Күзел бүтпейн баарга». 12.00 ТМА. 12.15 «Маппет-шоу». Хөй сериалыг телефильм-концерт. 5-ки, 6-гы сериялары. 13.05 «Зеленчуктуң эриинде». 13.35—14.30 «Моол кижи болгаш аът». Барымдаалыг фильм.

• • •

15.15 «Амыдыралдың өөрүшкүзү». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 16.20 Мультфильм. 16.35 Авам, ачам болгаш мен. 17.05 Уругларга — фильм. «Чашкы назынның сөөлгү чайы». 3-кү сериязы. 18.10 Поэзия минуталары. 18.15 Чугула интервью. 18.30 ТМА. 18.45 Людмила Рюмина. 19.35 «Сөс». Даштыкыда орус улустуң культуразы. 21.00 Үе. 21.40 «ВиД». 01.40 ТМА. 02.00—03.05 В. Шукшин. Телешии.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 «Ажылгыр кижиниң эртени». 8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Мультфильмнер. 8.50 «Ийиги тыныш». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 9.55 «Дириг планета». Он ийи сериалыг барымдаалыг фильм. 6-гы сериязы. 10.50 Фильм-концерт. 11.30 — 13.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.15 Уругларга фильм. «Кадарчы Янка». 2-ги сериязы. 14.20—15.35 Телеконкурс.

• • •

17.15—19.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 17.30 Театр болгаш кино артистериниң ачы-дуза чедирер концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.45 Уругларга—фильм. 19.05 Медээлер. 19.15 Концерт. 20.05 Медээлер. 20.10 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 «Мөңге бо черге». Телефильм. 21.00 Үе. 21.40—00.00 Россия ТВ-зиниң программазы. 21.55 РСФСР-ниң улус депутаттарының бешки (ээлчег чок) Съездизиниң ажылының дугайында отчёт. 00.00 Футбол. ССРЭ-ниң чемпионады. 00.50 — 03.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 02.50—03.15 «К-2». Москва кинофестивалында.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.45 Гомо советикус. «Улуг вальс». 19.15 — 20.15 «Өг-бүле» телепрограммазы.

Суббота

ИЮЛЬ 13
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 Концерт. 6.45 «Сибирь экранда». 6.55 Барымдаалыг фильм. 7.20 Мультфильм. 7.30 Ритмниг гимнастика. 8.00 Эртенги хөглүг программа. 8.30 ТМА. 8.45 Музыкалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.20 Режиссер Б. Шамшиевтиң фильмнери. 11.00 «Эртенгиң сылдыс». 12.00 А. Н. Островский. Фильм-шииниң 13.25 «Депшилгениң аргалары». 13.45 «...Он алды харлыгларга чедир болгаш оон-даа улугларга» деп программага музыкалыг капсырылга. 15.00 ТМА. 15.15 «20 чүс чыл. «Дүвүренчиг үениң хрониказы» деп кинопрограмма. 16.35 Чурукчу А. Захарченконуң дугайында. 16.50 Музыкалыг программа. 17.35 «Майя ары». Хөй сериалыг мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 6-гы сериязы. 18.00 Делегей панорамазы. 18.45 Концерт 19.35 «Кыска оюн». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 Үе. 21.40 «Ыры-91». 22.45 «Александр-шоу». 00.45 «Кыска оюн». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 02.10—03.10 Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Калыкшыл. 8.45 Барымдаалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.15 «Амар алышкылар — шарманщиктер» (Франция). 9.30— 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 9.30 РСФСР-ниң улус депутаттарының бешки (ээлчег чок) Съездизиниң ажылының дугайында отчёт. 11.30 «Кадар он бир» видеоканал. 13.30 «Дем каттыжылга» видеоканал. 16.00 Режиссер М. Дохматскаяның фильмнери. 16.40 Спортту бүгүдеге. 16.55 «Сиген кезер үе». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.20—18.05 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.05 Камера эрткен үени шинчилеп тур. «Гитлер болгаш Сталин». Барымдаалыг фильм. 19.05 «Алиса». Европаның культура талазы-биле делегей журналы. 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 «Доменик Бэвэнниң өңнүктери болгаш партнерлары». 21.00 Үе. 21.40 —23.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.00 Медээлер. 23.15 «К-2» Москва кинофестивалында. 23.45—23.55 Коллаж.

ҮШКҮ ПРОГРАММА

12.00—17.00 «Тыва—ТВ». Коммерциялыг телекомпанияның программазы.

Воскресенье

ИЮЛЬ 14
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «С» формула. 8.30 Биржадан медээлер. 8.45 «Спортлото» тиражы. 9.00 «Эртен эрте». 10.00 «Алаакчуртка бараан бөлүүшкүн». 11.00 Хөглүг программа. 11.30 «Аян-чорукчулар клуву». 13.00 «Музыка киоскизи». 13.30 «Франция болгаш француузтар». 14.20 Мультфильм. 14.30 «Орук баштаа». 15.00 ТМА. 15.15 А. Аренскийниң чогаалдары. 15.35 «Сагыш-сеткилдиң хөлзээшкини». 16.35 Ф. Мендельсон. Концерт. 17.05. «Көдээден дамчыдылга». 18.05 «Үннер эндериг — делегей чаңгыс». Улустуң тоолдары болгаш янзы-бүрү чурттарның притчалары (Ирландия). 18.10 «Уолт Дисней көргүзүп тур...» 19.00 Улуг-хүн кинозалы. 19.30 «Сирано де Бержерак». Уран-чечен фильм. 21.00 Үе. 21.40 «Миясскийниң «Христофор» сатира болгаш юмор театрының ангажементтери». 23.00 Хронограф. 23.15 Оңу шыдаар силер. 00.00—01.25 Вячеслав Малежик силерни чалап тур.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Зарядкаже чыскаалыңар! 8.15 «Күскү кораблы». 8.55 «Шиляшкин чок вариант». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.30 «Шуут дөмей кижизи». Телешииниң баштайгы көргүзүү. 11.15 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 12.20 Орус видео. Марияның балеттиң төөгүзү. 2-ги кезээ. 13.20 Ынакшыл дугайында элээн каш минуталар... 13.30 «Дем каттыжылга» видеоканал. 16.00 Францияның хөй-нииттиг шылгараңгай ажылдакчызы Шарль де Голльдуң дугайында телефильм. 16.55 Коллаж. 17.00 — 18.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.45 Автор телевидениези. 19.45 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.00 Медээлер. 20.15 Автор телевидениези (уланчызы). 21.00 Үе. 21.40—23.40 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.00 Медээлер. 23.15 «К-2» Москва кинофестивалында. 23.40 «Хоорайны дамчыштыр аян-чорук». Уран-чечен телефильм. 00.45 Москваның тайбыңга тураскааткан делегей марафону.

Солун болгаш номчукчу

ИЙИГИ КВАРТАЛДА

Чылдың ийиги чартыы эгелей берген. Эрткен ийиги кварталда «Шынның» арыннарынга кандыг материалдар колдай үнүп, солуннуң номчукчуларын чүү хөлзедип турганыл? Шак ындыг теманы оюп эртпейн, өй-өйлеп номчукчуларывыска таныштырып турар бис. Бирги кварталда биске 1400 чагаа келген турган болза, ийиги кварталда 1150 материал келген. Чайгы үеде черле улустуң бижиири эвээжей бээрин билир бис. Ынчанмыже саазын айтырыының бергезинден бир кезек үеде солувус үнмейн турганы база бар. Материалдар ынчап чырыкче үнмейн, авторларже харыылаттынып турган. Бо база чылдак болуп чадавас, ынчалза-даа хүн бүрү куруг чокка силерниң чагааларыңарны ап-ла тур бис, хүндүлүг номчукчу.

Номчукчуларны чүү хөлзедип турарыл? Апрель, май, июнь айлар чурттуң болгаш республиканың амыдыралынга бир аай нарын, берге айтырыгларны тургускан. Чаңгысла айтырыгны адаптарывыска, ол бүгү чайгаар-ла тодарап кээр. Апрельдиң эгезинден-не бүгү бараанналга өртектерни улгаттырган болгай. Ынчангаш оон-биле холбашкан айтырыгларны номчукчулар дүвүрел-биле көрүп, социал амыдыралда бергелээшкиннер дугайын хөй-биле бижип турганнар.

Хүн бүрүнүң ниитилел-политиктиг амыдыралында болуушкуннар. Президент соңгуурунга хамаарышкан референдум ышкаш улуг болуушкуннар бистиң номчукчуларывысты сонуургадып турган.

Чуртувуста ниити байдал, экономика, социал айтырыглар, чуртта кризисти канчаар ажып эртсе экил дээрзи азы черлерге ажыл-херектерни канчаар организастаарының айтырыглары солуннуң номчукчуларын хөлзеткен. Мал, чер ажылы, аренда харылзаалары, чаа арга-дуржулга, кайы-даа адырда чаа, солун, ажыктыг чүүлдер кижи бүрүзүн сонуургадып турар. Солун болуунуң талазындан оларже кол кичээнгейни угландырарын чугула деп санап турары-даа ында.

Социал айтырыгларга хамаарышкан материалдар эң хөй. Бараанналды чер-черде хуваап, садыглап турарында четпестер, ылангыя көдээле чонуң амыдыралында хүн бүрүнүң бергелери, садыгның чиңиг айтырыглары кээп турар, почтада эң көскү черде. Солуннуң редакциязы, оон килдистери байдалды тодарадып көрүп, четпестерни эдеринге дузалажырын бирги чергениң айтырыы кылдыр көрүп турар. Солуннуң бижикчи авторларының сонуургаан айтырыгларынга харыы кылдыр харысалгалыг ажылдакчылар-биле интервью, беседаларны чорудуп, чер-черде байдал-биле таныштырып турар бис.

Өртектерниң улгатканы-биле кижилерниң амыдырал деңнели, ылангыя көдээде элээн чавызап турарын чагааларда эскерип болур. Чер-черде эрге-чагырга органнары, профэвилел, буянныг чорук органнары, ылангыя назылап кырааннарже, инвалидтерже, хөй уруглардыг өг-бүлелерже сагыш салза эки.

Черни ажыглаары, аренда харылзааларын сайзырадыры, ында четпестер, малчыннарның чугула айтырыглары база чагааларда көдүрттүнүп турар. Хензиг-даа бол практикага үндезилээн арга-дуржулга чер-черге онза чугула болуп турар. Солун арнында ындыг материалдар ам-даа эвээш.

Өртектер улгаттырганы-биле холбаштыр кижилерге, өг-бүлелерге, уругларга карылга дуглаашкыннарынга хамаарышкан билдинмес айтырыгларны номчукчулар эң хөй-биле бижип турар. Социал амыдырал килдизиниң, черле ниити редакцияның хемчеглер алганының ачызында ол айтырыглар ам харын эвээжээн деп санап болур. Чер-черде профэвилел комитеттери, социал хандырылга органнары бо айтырыгларны ам черле быжыг холга алган, чонга тайылбырларны берип, дузалап турар боор дээрзинге идегеп турар бис.

Кандыг-даа айтырыгны ыяап-ла солун арнын таварыштыр тайылбырлазын, харылап берзин дээр, хөлүн эрттир азырадыкчы хевиннер редакцияны дүвүретпес арга чок. Херек кырында айтырыгларны шиитпирлеп көөр, дузалаар үзе шиитпирлээр организациялар. Харысалгалыг кижилер улуг ырак эвесте, кожа турда-ла, редакция харылазын, дузалазын дээри черле чөптүг эвес боор. Солунга шиитпирлээр, көөр чугула айтырыг кончуг хөй болгай. Ол дээш номчукчулар силерни ол-бо деп сеткил хомудатпас хүзелдиг чок, чүгле херектиң ужурун билип алзын деп болуп турар бис.

Бойдус камгалалының, чурттаар оран-бажың, ажылга тургустунарының айтырыглары хөй-хөй кижилерни дүвүредип турар. Ол айтырыгларны редакция дорту-биле шиитпирлептер дээрге, шын эвес апаар. Оларны шиитпирлээриниң алыс дестери чер-черде боттарында турар дээрзин уттуп болбас. Районнарда бойдус камгалалының комитеттери тургустунгулаан болгай. Кижилерниң социал камгалалында профэвилел комитеттери турарын база уттуп болбас.

Аар-саар үүрмек четпестер дугайында шүгүмчүлелдер эвээжеп турары иле. Амыдырал-чуртталганың хүн бүрүдеги чиңиг айтырыглары кижилерни хөлзедип турар апарган. Амгы нарын, берге үеде, рынок харылзааларынче шилчип кирип турарының байдалдарында ындыг болбас ужур чок. Кайда-даа, ажыл-агыйның кандыг-даа участогунда багай ажыл, кошкак түңнел, четпес чүүл дээрге-ле, силерниң-биле бистерниң шуптувустуң кошкак, четпес ажылдаанывыстың түңнели-дир. Кым-даа, кая-даа ажыл-херээнге шын бердинишкин, долу күш-биле ажылдаар болза, амыдырал байдалывыс моон экижир дээрзи билдингир.

Чылдың ийиги кварталында редакция болунуң дыңнадыгларынга чээрби ажыг харыы алган. Ол ышкаш солунга парлаттынган шүгүмчүлелдерге хамаарышкан органнар харыыларны чорутулаан. Ажыл-агыйжы шүгүмчүлелдер моон мурнуңдагы чылдарга бодаарга эвээжээн, социал тала колдай берген. Ынчалза-даа чер-черге ажыл-херек кылаштас деп чугаалаары черле болдунмас. Ылангыя амгы бо хүннерде ниитиниң малының чайлаглаашкыны, семиртилге, сүт саалдазы, малга чем белеткели дээш, кандыг чиңиг айтырыгларны бисте чок дээрил. Ол айтырыгларны база кичээнгейге ап, дуза кадары чугула.

Чер-черже хемчег алыры-биле чорудкан чагааларга он ажыг харыы келген. Оларны солуннуң тускай корреспондентилери, ылангыя Улуг-Хем район талазы-биле хынап, солун арнынга үндүргүлээн. Элээн хөй четпестер дугайын ону канчаар шиитпирлээрин чон билип алган, ол эки. Кемниг херек үүлгедиишкиннерни истеп хыналда саадап хуусааны узадып, тодаргай түңнел үндүрбезинге хамаарыштыр хомудаал редакция почтазында база бар. Ол айтырыгларны прокуратура органнары чиге, тода, дүрген шиитпирлээр болза эки. Чон ортузунга эрге-хоойлу билиглерин нептередири чугула айтырыг болур турары моон тодаргай ыр.

Ийиги квартал «Шынның» почтазынга хамаарыштыр анализ мындыг болган.

ЭРТКЕН ОРУК, ЭЧИС СОРУЛГА

«Хемчиктиң сылдызы» солун тургустунганы-ла, он чыл эрткен. 1981 чылдың июль 1 — солуннуң төрүттүнген хүнү. Солуннуң 1500-кү дугаары база чоокта чаа парлаттынды. Ынчангаш ук солуннуң редакция коллективи ийи дакпыр байырлалды демдегледи.

Он чыл дээрге эвээш үе ышкаш сагындырар. Солуннуң амыдыралынга онзагай өскерилгелер болбаан дег аан. Шынында ындыг эвес. Беш, алды чыл бурунгаар тургаанынга деңнээрге, солуннуң амыдыралы демократияның, ажык-чарлыг чоруктуң тевии-биле чаартылгаларлыг, өскерлиишкиннерлиг болуп, чогаадыкчы өзүлдени чедип алган.

Оон «дун» дугаарын чыгаарже үндүрүп турганывысты сактып ор мен. Типографияга өрүүр, парлаар машиналарны чаа-ла эптеп, чып каан, полиграфистер чедишпес турду. Бирги дугаарны үш ангы өңге «За асбест» солуннуң типографиязынга дааны атсы шүүдеп тургаш, парлап алган бис... Номчукчуларга кол-ла продукциявыс болур солуннуң ой-шаанда чедирип бээр дээш шаарбайын-ла турдувус. Ажыл-биле чугаалаарга, беш, алды чыл бурунгаар үеге чедир солун арнынга чүнү парлаарын, парлавазын партия Барыын-Хемчик райкомунуң секретарьлары айтып берип, бистиң чогаадыкчы өзү-биле ажылдаарывыска доктар-моонак болуп турду.

Амгы хүннерде «Хемчиктиң сылдызы» «Демократия, ажык-чарлыг болгаш чөптүг чорук дээш!» деп кыйгырыгны салып алган, хостуг үнүп турар. Партия райкомнары, райкүскомнар-даа бистиң солуннуң туружун, оруун шын билип, биске шаптык катпайн, ыыдышкын кылбайн, моральдыг деткимчени көргүзүп турар, ынчалза-даа мынчага чедир оларның талазындан материалдыг дуза албадывыс. Эрткен чылдан эгелээш, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, бо чылын Мөңгүн-Тайга районнарның күүскомнары солун редакциязынга акша-хөреңги-биле дуза кадар дугайында аазаашкын кылгаш, оон дугайында ам шуут уттупкан.

Номчукчулар-даа, ол хамаанчок, район удуртулгазы чергелиг даргалар безин бистиң солунну акша-төгерик-биле партия «чемгерип» турар деп соора билип турар боор чорду. Ол ындыг эвес. Бистиң акша-биле РСФСР-ниң Парлалга болгаш массалыг медээлер чамызы хандырып турар. Ынчангаш бир-тээ ындыг болганда, «Хемчиктиң сылдызы» чоорту үш азы дөрт районнуң хамаарышпас солуну апаар чадавас.

Солуннуң тургустунганының баштайгы чылдарында редакцияга сеткүүлчүлер, типографияга полиграфистер чедишпейн турганындан бергелерге таваржып турган бис. Амгы хүннерде кадрлар-биле хөлчок хандыртынган бис.

Солуннуң он чыл болган юбилейин демдеглеп турар үеде, дааган ажылынга харысалгалыын, тыынгырын, сагынгырын көргүзүп келген солунчуларның адын адап, мактаан бис. Олар дээрге хоочун сеткүүлчүлер Хүүрек-оол Моңгуш, Чкалов Маңнышынчы, ачыяктар Даш-оол Моңгуш, Чечек Ооржак, фотокорреспондент Чылбак-оол Кара-Сал, корректор Ульяна Улуг-Хаай, полиграфистер Семён Сарыглар, Раиса Сарыглар, Роза Сарыглар, Мөңгүнкыс Куулар болгаш оон-даа өскелер-дир.

Солун бо хүннерде үш мун ажыг кезекке үнүп турар. Бистиң типографиявыс солундан аңгыда янзы-бүрү чагыгларны парлап, белеткеп турар. Бо чылдың бирги чартыында 36884 рубльдиң бланк продукциязын бүдүрдүвүс. Ол дээрге планны 122,3 хуу күүсеткени-дир. Ол-ла үениң дургузунда чарлалдардан 2000 хире рубльди агар санывысче киирдивис.

Дузалал ажыл-агыйже кичээнгей салып тур бис. Коллективтиң картофель тарыыр шөлү база 80 ажыг баш шээр малы бар.

Номчукчуларның ниитизи-биле чонуң талазындан солунга сонуургаалды бедидерин өзек айтырыг кылдыр көрүп турар бис. Кол-ла сорулгавыс — «Хемчиктиң сылдызын» солун, номчуштуг, шынныг, дириг материалдар-биле долдургаш, чонга сөңнээри.

Бистиң солуннуң шаңналы дээш 128 мөгениң тыва хүреш маргылдаазын ийи чыл улаштыр эрттирдивис. Ынаа шүүлген мөгениң эзер-чүгениниң аъдыбиле шаңнап эгеледивис. Чонуң дыштанылгазын ажыктыг эрттирериңге, тыва хүрешти улам ыңай сайзырадырынга оон ролю улуг бооп турары билдингир.

Василий ХОМУШКУ.
«Хемчиктиң сылдызы» солуннуң редактору.
Барыын-Хемчик район.

ШЫНАП-ЛА, ДЕТКИИЛИНЕР

«Шын» солунга (бо чылдың май 25-те үнген) Бай-Хаак суурнуң чурттакчызы Севээн Оюнның «А бистер чоонган бис» деп кыска чүүлүн номчааш, дыка-ла чүүлдүгзүндүм. Шынап-ла, бежен чылдарда Таңды районнуң барык суур бүрүзүнге дээрбелер үзүктел чок ажылдап турган чүве болгай. Улустар тараазын дээрбелеп ап, оон далганы-биле дыка-ла чаагай чемнерни кылып чип чораан. Ол чылдарда холга тудар акша эвээш, колхозчулар ажылы дээш бүдүрген продукциязы-биле саңнажыр боор чүве. Эрес-кежээ кижилерниң алган тараазы 3-4 тонна чеде бээр.

Рыноктче шилчиишкинниң амгы нарын, берге үезинде садыг-магазиннерде аъш-чем көзүлдүр-ле эвээжеп, өртээ хемчээл чок улгадып турда, ындыг дээрбелер дээн чижектиг дузалал дериг-херекселдер, шынап-ла, ажыктыг болур ужурлуг. Ону анаа-ла бир улуг эдерткен сөстер деп бодавайн, ажыл-агыйларның удуртукчулары олче улуг кичээнгейни салырын улуу-биле дилээр, күзээр кижи-дир мен. Тыва кижиге аът, суг-ле бар болза ажырбас дээр хөөннер бар болгай. Ол кайын ындыг боор. Далган үскен чаагай мүнну, далган чокка кылдынмас манчы, хуужуурну, боова-боорзакты-даа сактып келиңер даан. Ынчангаш бижикчи С. Оюнның бо саназын, шынап-ла, деткип көрээлиңер.

Алдын-оол ОЮН.
Красноярск крайның Кадарейский суур.

Телевидение

Понедельник

ИЮЛЬ 15
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.00 «Амыдыралдың өөрүшкүзү». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 16.25 «Объектив». 17.05 Мультфильм. 17.15 Уругларга фильм. 18.30 ТМА. 18.45 «Харылзаа». 19.00 «Москва — Вашингтон» телекөвүрүг. 20.05 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 Үе. 21.40 «Кинопанорама». 21.55 Футбол дөпчулалы. 22.25 М. Булгаковтуң дугайында сактыышкын. 23.30 «Уран чурулганың метаморфозалары». Хөй сериялыг эртем-тайылбырлыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 5-ки сериязы. 00.00 ТМА. 00.20 — 01.00 Р. Шуман. «Карнавал».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.00 Уругларга фильм. 16.05 Бир артистиң театры. «С. Юрский. Концерт болгаш концерт соонда». 17.00 — 19.00 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.00 Конкур талазы-биле делегей маргылдаалары.

КЫЗЫЛДАН

18.30 Уругларга фильм. 18.45 «Салгынчыгаш». Уругларга дамчыдылга. 19.15 «Тыва черде». Медээлер, тайылбыр, интервью. 19.45 Медээлер. 19.50 Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 «Чай-91». Крымга дыштанып болур бе? 21.00 Үе. 21.40 Коллаж. 21.45 —23.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.00 Медээлер. 23.15 «К-2» Москва кинофестивалында. 23.45 Композитор болгаш күүседикчи Г. Лукьянов. 2-ги дамчыдылга. 00.45 «Өреге бээр портрет». Телефильм.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.30 Орган музыказының кежээлери. 19.00— 20.00 Эртенги сылдыс.

КЫЗЫЛДАН

20.00 «Тыва»—ТВ» Коммерциялыг телекомпанияның программазы.

Вторник

ИЮЛЬ 16
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары. 10.45 Мультфильм. 11.00 Уругларга дамчыдылга. (немец дыл кичээли). 12.00 ТМА. 12.15 «Салдынмайн бар...» 13.15—13.30 Чугула репортаж.

• • •

14.30 Телемикст. 15.15 «Амыдыралдың өөрүшкүзү». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 16.20 «Сонуургактарга». «Кичээниңер: тырттырдым-на». 16.35 «Салгал чокка». Телефильм. 17.15 Чемпионнар-биле кады. 17.30 Уругларның музыка клуву. 18.15 Мультфильм. 18.30 ТМА. 18.45 Бистиң садывыс. 19.15 Рыноктуң хоойлузун ёзугаар. 19.45 Ю. Мазурок ырлаар. 20.05 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 21.00 Үе. 21.40 Чугула репортаж. 21.55 Орус романстар. 22.55 Улугларга мультфильмнер. 23.15 «Музыка медээзи». 00.05 ТМА. 00.25 «Орбитага болгаш оон соонда». Барымдаалыг фильмнерниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары. 01.20 — 03.05 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Мергежилинге артистиң ынаа. Н. Подгорный. 9.25 «Камгалал бижик». 9.55 Ритмиг гимнастика. 10.25 «Балык тудар үе». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.30 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.30 Уругларга фильм. 14.25 Б. Лавреневтиң чогаадыкчы ажылының дугайында арыннар. 15.05 —15.35 Музыкалыг программа.

* * *

17.00—18.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.45 Мультфильм. 19.00 Телерадиоконкурстуң лауреады С. Горшунов ырлаар. 19.10 Сталинград тулчуушкунунуң төөгүзүнүң шала билдинмес арнының дугайында. 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!»

КЫЗЫЛДАН

20.30 «Экивенер!». Информастыг программа. 21.00 Медээлер. 21.10 Тыва АССР-ниң Күртелерадиозунуң симфониктиг оркестриниң концерти.

МОСКВАДАН

22.30—01.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.00 Медээлер. 23.15—01.20 «Бешки дугуй».

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

20.30 Р. Штраус. «Метаморфозалар». 21.00—21.40. Үе.

Среда

ИЮЛЬ 17
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү сериязы. 9.55 Уругларның музыка клуву. 10.40 «Чемпионнар-биле кады». 10.55 «Ай-Дереден келген оспаксыраан кижи». Телефильм. 11.05 Концерт. 11.45 Мультфильм. 12.00 ТМА. 12.15 Чугула репортаж. 12.30—14.00 «Чили болгаш бис». Телефильм.

• • •

15.15 «Бир-ле черде дайын диңмирээн». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. Бирги сериязы. 16.25 «Сонуургактарга». 16.40 Мультфильм. 17.00 «Шивишкин». Барымдаалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.20 Уругларга фильм. «Челээштен бедик». 1-ги сериязы. 18.30 ТМА. 18.45 «Планета». 19.30 Озал-ондак чок шимчээшкин». 20.05 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү сериязы. 21.00 Үе. 21.40 Ажык чугаа. 22.55 «Биржа-91». 00.00 ТМА. 00.20 «Беш кадар». 02.40 — 03.35 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү сериязы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 «Бистиң-биле кыл, бис ышкаш кыл, бистен эки кыл». 9.15 Мультфильм. 9.30 «Мансудэ» ансамбльдиң көргүзүү (КУДР). 10.05 «Балык тудар үе». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.00 Мультфильмнер. 11.30—13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.30 Уругларга фильм. 14.55 «Ялта-91». Эстрада ырларының аныяк күүседикчилериниң телеконкурзу. 16.05 Мультфильм. 16.15 «Джалиль болгаш музыка». 17.00 — 19.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.00 Конкур талазы-биле делегей маргылдаалары. 19.00 Россияның парламент медээчизи.

КЫЗЫЛДАН

19.15 «Тыва черде». Медээлер, тайылбыр, интервью. 19.45 Медээлер. 19.50 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!»

КЫЗЫЛДАН

20.30 «Рыноктче базымнар». Сүт-Хөлде биче бүдүрүлгелер болгаш арат ажыл-агыйлар (тыва дылга).

МОСКВАДАН

21.00 Үе. 21.40 Коллаж. 21.45 «Иллюзион». «Сөөлгү турлаг». Уран-чечен фильм. 23.25 — 00.10 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.40 — 00.15 «К-2» Москва кинофестивалында.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

19.15 Назы четпестерниң ажылга тургузарының айтырыгларының дугайында. 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30— 21.00 ССРЭ Улустарының чайгы 10 спартакиадазы.

Четверг

ИЮЛЬ 18
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү сериязы. 9.55 Мультфильм. 10.15 А. Рассель. «Арга-арыг дугайында шүлүглел». № 1 симфония. 11.00 Уругларга дамчыдылга. (англи дыл кичээли). 12.00 ТМА. 12.15 ИХМ-ниң медээлери. 12.30—13.15 «Мария Капнист. Үш байырлал». Телефильм.

• • •

14.30 Телемикст. 15.15 «Бир-ле черде дайын диңмирээн». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.30 «Сонуургактарга». «Бажың комитеди». 16.45 Л. Бетховен. № 7 соната. 17.15 Уругларга фильм. «Челээштен бедик». 2-ги сериязы. 18.30 ТМА. 18.45 «...Он алды харлыгларга чедир болгаш оон-даа улугларга». 19.30 «Цхинвали: караңгы арлып тайылы бээр ирги бе?». Телефильм. 20.05 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү сериязы. 21.00 Үе. 21.40 «Кинопанорама». 21.55 Ажык чугаа. 23.25 ИХМ-ниң медээлери. 23.40 «Вологод черинде чогаадыкчы сорук». 00.35 ТМА. 00.55 «Уран чурулганың метаморфозалары». Хөй сериялыг эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 6-гы сериязы. 01.25 «ВиД». «Матадор». 02.25 Фильм-концерт. 03.00 — 03.55 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү сериязы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика 8.15 «Булактар». 8.45 Режиссер Л. Хейфецтиң ажылдары. 10.10 «Мөзүлүг эвес кижи». Уран-чечен телефильм. 11.30 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 11.30 О. Уайльд — «Тергиин ашак». (Сатира театрының шиизинде). 12.30 Камера эрткен үени шинчилеп тур. Маршал Г. Жуковтуң намдарының билдинмес арыннары. 13.30 Уругларга фильм. «Парустар». 1-ги сериязы. 14.35 — 15.45 «Ялта-91». Эстрада ырларының аныяк күүседикчилериниң телеконкурзу.

* * *

17.00—18.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.45 «НЛО: чарлаттынмаан аян-чорук». 13-кү дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.30 «Экивенер!». Информастыг программа.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КЫЗЫЛДАН

20.30 Медээлер. 20.40 «Саян эдээнде кежээ». Чечен чогаал-хөгжүмнүг программа. 21.30 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

21.40—23.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 22.55 Реклама. 23.00 Медээлер. 23.15 — 01.25 В. Розов. «Каш борбак дамды». Телешии.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

19.30 Концерт. 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 Ритмиг гимнастика. 21.00 — 21.40 Үе.

Пятница

ИЮЛЬ 19
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 5-ки, 6-гы сериялары. 10.45 Мультфильмнер. 11.15 «...Он алды харлыгларга чедир болгаш оон-даа улугларга». 12.00 ТМА. 12.15 «Маппет-шоу». Фильм-концерт 7-ги, 8-ки сериялары. 13.05 — 13.35 Фильм-концерт. 15.15 «Бир-ле черде дайын диңмирээн». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 16.30 А. Билль ырлаар. 16.55 Мультфильм. 17.15 «Мөңгези-биле...» Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.30 ТМА. 18.45 Мультфильм. 19.00 Кижи болгаш хоойлу. 19.45 Ленинградтың филармониязының академиктиг симфониктиг оркестри ойнаар. 20.05 «Николас Никльби». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 5-ки сериязы. 21.00 Үе 21.40 «Николас Никльби». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 6-гы сериязы. 22.35 Чугула репортаж. 22.50 «ВиД». 01.50 ТМА. 02.10 — 03.55 «Николас Никльби» Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 5-ки, 6-гы сериялары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Мультфильм. 8.30 «Дириг планета». Он ийи сериялыг барымдаалыг фильм. 7-ги сериязы. 9.25 Компьютер-биле чугаа. 10.10 Уругларның уран чүүл коллективтериниң көргүзүү. 10.45 Степан Эрьзяның Үш күзели. 11.30 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.30 Уругларга фильм. «Парустар». 2-ги сериязы. 14.35 Россияның перспектива чок суурларын катап тургузар дугайында телефильм. 15.00 — 15.50 А. С. Пушкин — «Белкинниң тоожулары». «Гробовщик». Телешии. 17.00— 19.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.10 Концерт. 19.00 Россияның парламент медээчизи.

КЫЗЫЛДАН

19.15 Уругларга фильм. 19.40 Медээлер. 19.45 Медээлер. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

* * *

КЫЗЫЛДАН

20.30 «Тыва ТВ чалап тур». 21.30 Телефильм.

МОСКВАДАН

21.45—01.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 22.30 «К-2» Москва кинофестивалында. 23.00 Медээлер. 23.15 — 01.20 «Бешки дугуй».

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

19.15 Н. Пейко. Квинтет-вариациялар. 19.30 Хеме эжиишкини. 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 Делегей рыногунче дугуур. 21.00. Үе. 21.40 — 21.45 Коллаж.

Суббота

ИЮЛЬ 20
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Тураскаадыг». Барымдаалыг телефильм. 6.45 Мультфильмнер. 7.30 Ритмиг гимнастика. 8.00 Эртенги почта. 8.30 ТМА. 8.45 Бистиң садывыс. 9.15 «Салгалдарга камгалап бер». Улусчу мастерлерниң ассоциациязының таныштырылгазы. 9.25 «Санаашкынның эгези». 9.55 «Бельгия — Европа беллиринде чурт». 10.55 «Эртенги сылдыс». 11.55 «Бурда моден» саналдап тур...» 12.25 «Овур-хевир». 13.30 Тоолдар болгаш ужуралдар. «Кызыл идикчигештер». Уран-чечен телефильм. 15.00 ТМА. 15.15 «Ынчалзажок бистиң Русь түрег көрүп каттыжар». 16.25 Фильм-концерт. 17.30 «Майя ары». Хөй сериялыг мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 7-ги сериязы. 17.55 Делегей панорамазы. 18.40 Режиссёр Б. Шамашневтиң фильмнери. 21.00 Үе. 21.40 «Аас-кежиктиг таварылга». Өг-бүле телевикторназы. 22.40 «Чылдар өттүр каткы». 23.55 Олег Газмановтуң концерти. 00.55—02.15 «Көзер чок оюн». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Мультфильм. 8.30 Үрер хөгжүм ойнаар. 8.45 Кижи. Чер. Октаргай. 9.30 Орус чугаа. 10.00 Солистер квартеди ойнаар. 10.15 Режиссер М. Дохматскаяның фильмнери. 11.15 Спортту бүгүдеге. 11.30 «Кадар — он бир» видеоканал. 13.30 «Дем каттыжылга» видеоканал. 16.00 Волейбол. Делегей лигазының бирги чери дээш. 17.00 — 18.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.45 «Пыталово». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.45 «Ырны сактып ал». Улугларга болгаш уругларга. 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 Уран гимнастика. ССРЭ-ниң чемпионады. 21.00 Үе. 21.40—23.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.00 Медээлер. 23.15 «К-2» Москва кинофестивалында. 23.45 «Шылгалда шагы». Уран-чечен телефильм. 00.45 — 01.40 «Чүгүрүктер маңы».

Воскресенье

ИЮНЬ 21
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.30 Биржадан медээлер. 8.45 «Спортлото» тиражы. 9.00 «Эртен эрге». 10.00 «Ада-чуртка барзан болуушкун». 11.00 Эртенги почта. 11.30 «Аян-чорукчуларның клуву». 12.00 «Кадыкшыл». 13.30 Мультфильмнер. 14.15 «Ону шыдаар силер». 15.00 ТМА. 15.15 «Чаа салгал шилип ап тур». 16.30 «Үзел-бодал». ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының «Эвилел» бөлүүнүң телээлекчилеринге сөс. 17.05 Көдээден дамчыдылга. 18.05 «Үннер эндерик—делегей чаңгыс». Улустуң тоолдары болгаш янзы-бүрү чурттарның притчалары. «Үш алышкы» (Индонезия). 18.10 «Уолт Дисней көргүзүп тур». 19.00 «Делегатскаяда музей». «Кубачи аулдан келген мастер». 19.15 Өг-бүле экраны. «Улуглар болгаш уруглар». Уран-чечен фильм. 21.00 Үе. 21.40 Уран гимнастика. ССРЭ-ниң чемпионады. 22.25 Хронограф. 22.40 Бүгү-делегейниң музыка шаңналы Монте-Карлода. 00.40 «Көзер чок оюн». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Зарядкаже чыскаалыңар! 8.20 Мультфильмнер. 8.50 Концерт. 9.20 «Фантазия» Телефильм. 9.40 Педагогиканы бүгүдеге. 10.40 Шаандагы болгаш амгы романстар. 11.30—13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.30 «Дем каттыжылга» видеоканал. 16.00 Концерт. 16.45 — 18.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.45 Автор телевидениези. 19.45 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.00 Медээлер. 20.15 Автор телевидениези 21.00 Үе. 21.40 Коллаж. 21.45—23.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 23.15 --00.25 «Шыян ам». Уран-чечен телефильм.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың № 1 ортумак профтехучилищези 1991-1992 өөредилге чылында сургуулдарны дараазында тускай эртемнерге өөредири-биле хүлээп алырын чарлап турар: хөй талалыг мергежилдиг тракторист-машинизи, септекчи слесарь, автомобиль чолаачызы. Өөренир хуусаазы—3 чыл. Ортумак билиглиг аныяктар: хөй талалыг мергежилдиг тракторист-машинистиң тускай эртемин шиңгээдип алырынга 2 чыл өөренир. Мал ажылының комплекстериниң болгаш механизастаттынган фермаларның механизатор кадрларын белеткээр. Электри дериг-херекселдерниң септээр талазы-биле электромонтернуң мергежилинге —1 чыл өөренир, сүт болбаазырадып кылыр аппараттарның башкарыкчылары — 6 ай өөренир, олар Кызылдың, Чадазаның, Кызыл-Мажалыктың, Шагаан-Арыгның сүт комбинаттарынга, а ол ышкаш сүт-бараан фермаларынга ажылдаар, автомобиль башкарарының В, С категорияларның чолаачылары 3,5 ай хуусаада өөредилге курузун эртер.

Училищени доосканнарга мергежил тывысканының болгаш ортумак билиг дугайында дипломнарны бээр, олар чиңгелделиг негелделер ёзугаар дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге кирер эргелиг болур. Сүт болбаазырадып кылыр болгаш соолар аппараттың башкарыкчыларындан, саржаг кылырлардан аңгыда бүгү мергежилдерниң сургуулдары автотранспорт башкарар эргени алыр. Өөреникчилерге стипендияны төлээр болгаш ниити чуртталга черин, хүнде үш удаа чемненилгени хандырар, формалыг хепти бээр. Училищеге өөренип турган үезин күш-ажыл стажынга киир санаар.

Спорт секциялары, боттывынгыр уран чүүлдүң, а ол ышкаш уран чурулганың, техниктиг чогаадылганың бөлгүмнери ажылдаар. Олар турисчи путёвкалар-биле өске чурттарга, Кара-далай эриктеринге, маадыр хоорайларга, санаторийлерге, дыштанылга бажыңнарынга баар.

Училище директорунуң адынга билдиришкинге дараазында документилерни кожар: ортумак билииниң дугайында аттестат, 9 класс доосканының херечилели, № 286 азы 086/У майыктар ёзугаар эмчи шынзылгазы, чурттап турар черинден шынзылга, төрүттүнген дугайында херечилел азы паспортун боду эккээр, 3х4 хемчээлдиг 6 фото-чурук, совхозтан өөредип чоруткан дугайында бижик.

Училищеге хүлээп алырда, кирериниң шылгалдаларын дужаавас, чугаалажылга болур. Кичээлдер 1991 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

Училищениң адрези: Кызыл хоорай, Салчак Тока кудумчузу, бажың № 14.

* * *

Культураның болгаш уран чүүлдүң дараазында дээди база ортумак өөредилге черлеринге 1991-92 өөредилге чылында аныяктарны хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап турар:

театр уран чүүлүнүң Москвада А. В. Луначарский аттыг күрүне институду. Тускай эртемнери: театр ажыл-херээн планнаары болгаш организастаары, шии режиссуразы;

Москваның Гнесиннер аттыг хөгжүм-педагогиктиг күрүне институду. Тускай эртемнери: хөгжүм херекселдери: артистиг ырлаары, чоннуң хөгжүм херекселдери:

уран чүүлдерниң Бишкекте күрүне институду. Тускай эртемнери: композиция, фортепиано;

культураның Кемеровода күрүне институду. Тускай эртемнери: культура-дыштанылга ажыл-чорудулгазының экономиказы болгаш ону организастаары, библиотека башкарары, библиография;

культураның Чөөн Сибирьде күрүне институду. Тускай эртемнери: культура-дыштанылга ажыл-чорудулгазын организастаары, библиотека башкарары, библиография;

культураның Алтайда күрүне институду. Тускай эртемнери: библиотека башкарары болгаш библиография, культура-дыштанылга ажыл-чорудулгазының организастаары:

Новосибирскиниң Глинка аттыг күрүне консерваториязы. Тускай эртемнери: чоннуң хөгжүм херекселдери, теория;

культураның Ленинградта күрүне институду. Тускай эртемнери: культура-дыштанылга ажыл-чорудулгазының экономиказы болгаш ону организастаары, библиотека башкарары, библиография;

Бишкектиң танцы училищези. Тускай эртеми: танцы;

Минусинскиниң культура училищези. Тускай эртеми: культура-чырыдышкын ажылы.

Культураның болгаш уран чүүлдүң үстүнде айыткан дээди база ортумак өөредилге черлеринге кирерин күзээннер-биле чугаалажылга 1991 чылдың июнь 27-де Кызылдың уран чүүл училищезинге болур, оон адрези: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 2. Эгелээри — эртенгиниң 10 шак. Культура министерствозунуң кадрлар килдизинге баш бурунгаар бижидер, адрези: Советтер бажыңы, кабинет № 429, телефону 3-23-83.**

РСФСР-ДЕ КҮРҮНЕ БОЛГАШ МУНИЦИПАЛИТЕТ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИН ХУУЖУДАР ДУГАЙЫНДА

Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың Хоойлузу

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

дып алган бүдүрүлгезиниң өртээниң 30 хуузундан эвээш боор болбас.

Бо чүүлдү бо Хоойлуну күштүг болдуруп кииргениниң мурнунда чардынган садыглажыышкын азы аренда керээлеринге хамаарыштыр ажыглаар.

4. Бир эвес айыттынган эштежилге (акционер ниитилели) болгаш өске садып алыкчылар конкурска дең хемчээлдиг өртек-үнени саналдап киирип каар болза, ук эштежилге (акционер ниитилели) бирги чергелиг эргелиг болур.

25 ЧҮҮЛ. Бүдүрүлге ажылдакчыларының акционержилер фондуларындан акциялар (хуучу салыышкыннар) садып алыры

1. Акционер ниитилелдериниң (эштежилгелериниң) ажылдакчылары бүдүрүлге ажылдакчыларының акция бээр фондуларының (БААФ), бир эвес ук фондулар бүдүрүлгениң уставта көрдүнген капиталының бир кезээ кылдыр тургустунган болза, акцияларны (хуучу салыышкыннарны) садып ап болур эргелиг.

2. БААФ Федералдыг эт-хөреңгиниң Россия фондузунуң салыышкынының азы национал-күрүне, национал болгаш административтиг-девискээр тургузугларының эт-хөреңгилериниң фондуларының салыышкыннарының күзели-биле тургустунар.

БААФ-ты тургузар дугайында шиитпирни садып алыкчылар-биле кылдынган дугуржулгага үндезилеп хүлээп алыр.

БААФ-тың хемчээли бүдүрүлгениң устав капиталының 10 хуузундан ашпас ужурлуг.

Дүжүрген бүдүрүлгелерниң эт-хөреңгизин болгаш материалдыг эвес активтерин садып турда, БААФ-ты тургуспас.

БААФ-тың садып алдынмаан акцияларының болгаш акциялар (хуучу салыышкыннар) сатканындан кирип алган акша орулгазының кезии хамаарышкан эт-хөреңги фондузу азы оон томуйлаан төлээлекчизи болур. БААФ-тың хостуг акша-хөреңгизин чүгле ук акционер ниитилелиниң (эштежилгезиниң) акцияларын (хуучу салыышкыннарын) садып алырынга ажыглаар. БААФ-тан садып алдынмаан акциялар (хуучу салыышкыннар) шиитпирлээр эргелиг болбас.

26 ЧҮҮЛ. Хуужудуп турар күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының социал магадылалдары

1. Садып алыкчыларның конкурска азы аукционга садып алган бүдүрүлгелери, а ол ышкаш акционер ниитилелдери болгаш эштежилгелери хуужудулга кылырының мурнунда күштүг боор турган коллективтиг керээлерде көрдүнген күш-ажылчы харылзааларга дүүшкен хүлээлгелер ёзугаар харыысалгалыг болур.

2. Садып алыкчы хуужудуткан күрүне азы муниципалитет бүдүрүлгезин хуу өнчү эргезинге алганын шынзыдып кылдырткан азы бүдүрүлгени акционер ниитилели (эштежилгези) кылдыр эде тургускан соонда оон удуртукчузу алды айдан эвээш хуусаада күш-ажылчы коллектив-биле, бир эвес ол ындыг шиитпирни хүлээп алыр болза, коллективтиг керээни чарар.

3. Ууткаан бүдүрүлгениң орулга-хөреңгизин садып алганда ук бүдүрүлгеге оон мурнунда турган күш-ажылчы харылзаалар биле холбашкан кандыг-даа хүлээлгелерни садып алыкчы харылзавас.

4. Хуужудуткан бүдүрүлгелерниң ажылдакчыларын хостаарын болгаш оларны ажылга тургузарын РСФСР-ниң болгаш РСФСР-ниң составында республикаларның Күш-ажыл база ажыл-биле хандырылга дугайында Хоойлу ёзугаар чорудар.

III. ТҮҢНЕЛ ЧҮҮЛДЕР

27 ЧҮҮЛ. Хуужудулга талазы-биле дугуржулгаларны белеткээри

1. Хуужударының аргазындан хамаарылга чокка күрүне азы муниципалитет бүдүрүлгезиниң садыглакчызының болгаш садып алыкчызының аразынга керээни РСФСР-ниң болгаш РСФСР-ниң составында республикаларның хоойлужудулгазынга дүүштүр чарар.

2. Керээге айтыр чүүлдер болза: садыглакчының, садып алыкчының болгаш харылзаштырыкчының дугайында медээлер, бүдүрүлгениң азы болгаш турар чери, бүдүрүлгениң орулга-хөреңгизиниң составы болгаш өртээ, оон иштинде чер участогунуң (ону садар апарган тавырылгада) өртээ азы ону арендага бээриниң негелделери, акционер ниитилелиниң акцияларының саны болгаш өртээ (эштежилгениң хуучу салыышкын хемчээли), бүдүрүлгени дамчыдарының чуруму, төлелгелерниң хевири болгаш хуусаалары, бүдүрүлгени улам ыңай ажыглаар талазы-биле талаларның бот боттарынга хүлээлгелери, конкурс талазы-биле ук бүдүрүлгени барымдаалап саткан негелделер болгаш талаларның бот боттарынга дугуржулгазын ёзугаар доктааткан өске-даа негелделер.

3. Ук керээде өске чүве көрдүнмээн болза, РСФСР-ниң болгаш РСФСР-ниң составында республикаларның хоойлужудулгазында доктааткан чурум ёзугаар керээни бүрүткээн үеден эгелээш бүдүрүлгени өнчү кылыр эрге садыглакчыдан садып алыкчыже шилчиир.

4. Бүдүрүлгениң организастыг-хоойлу хевиринде өскерлиишкинни «Бүдүрүлгелер болгаш бүдүрүлгечи ажыл-чорудулга дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунга дүүштүр бүрүткээр.

28 ЧҮҮЛ. Садыглакчының болгаш садып алыкчының хүлээлгелери

1. Күрүне азы муниципалитет бүдүрүлгезиниң садыглакчызы ону хуужудар дугайында чарлалды парлаттырар, садып алыкчының негелдезин ёзугаар бүдүрүлгениң орулгазын болгаш оон сан-хөө-ажыл-агый байдалының дугайында документилерни аңаа көргүзер, дугуржулгаларны белеткээн соонда бүдүрүлгени база өнчү (хуучу салыышкын, акциялар) дугайында херечилелди дамчыдар, а ол ышкаш садыглакчы биле садып алыкчының аразында керээге дүүштүр өске-даа хүлээлгелерни күүседир.

2. Күрүне азы муниципалитет бүдүрүлгезиниң садыглакчызы керээниң негелделеринге болгаш РСФСР-ниң хоойлужудулгазынга дүүштүр эт-хөреңги эдилээр эргени база хүлээлгелерни салгаар кижи болу бээр.

3. Садыглакчының болгаш садып алыкчының бо чүүлде айыткан хоойлу ёзугаар эргелери оларның аразынга керээни бүрүткээн үеден эгелээш соксаар болгаш катап тургустунар.

4. Хуужудар талазы-биле дугуржулганы күш чок деп санаар дугайында маргылдаага РСФСР-ниң хоойлужудулгазында көрдүнген чурум болгаш хуусаа ёзугаар сайгарып көөр.

29 ЧҮҮЛ. Хуужудулга киржикчилериниң эргелериниң күрүне магадылалдары

Хуужудулга чоруп турда, садыглакчыларның, садып алыкчыларның, оларның төлээлекчилериниң болгаш харылзаштырыкчыларының эргелериниң сагыттынган турарын күрүне магадылаар. Бир эвес хуужудулга бо Хоойлуга хажыдып боттаныр болза, РСФСР-ниң Эт-хөреңги талазы-биле күрүне комитеди, национал-күрүне, национал болгаш административтиг-девискээр тургузугларының эт-хөреңгини эргелеп башкарар талазы-биле комитеттери, РСФСР-ниң прокуратура органнары дугуржулгаларны күш чок болдурар дугайында негелделерни судка тургузар болгаш буруулуг кижилерге харыысалга хүлээдир.

30 ЧҮҮЛ. Хуужудулга талазы-биле дугуржулгаларны күш чок болдурары

1. Хуужудуп турар күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелерин садып алыр талазы-биле дугуржулгаларны дараазында тавырылгаларда күш чок деп санаар:

— бүдүрүлгени хуужударын РСФСР-ниң Эт-хөреңги талазы-биле күрүне комитеди, оон девискээр агентилели азы национал-күрүне, национал болгаш административтиг-девискээр тургузуунуң эт-хөреңгини эргелеп башкарар талазы-биле чогуур комитеди чөпшээревээнде;

— конкурстуң азы аукционнуң дүрүмнерин кажызы-биле үрээн тавырылгада;

— акционер ниитилелиниң (эштежилгезиниң) капиталындан садып алганы бүдүрүлге азы үлүг (хуучу салыышкын, акциялар) дээш төлевирни киирериниң садып алыкчы ойталаанда;

— акционер ниитилелиниң (эштежилгезиниң) капиталындан бүдүрүлгени азы үлүгну (ладывырны, акцияларны) ону алыр эрге чок субъект садып алганда;

— садып алырда, төлевирниң дүрүмге дүүшпес аргаларын ажыглаан тавырылгада;

— садыглакчы биле садып алыкчының аразынга эт-хөреңгини дүрүмге дүүшпес кылдыр үлежир азы бүдүрүлгениң (хуучу салыышкын, акцияларның) өртектерин кудуладыр деп дугурушканы илерей бергенде;

— садып алыкчыга дүрүмге дүүшпес чиигелделерни болгаш өске садып алыкчыларның мурнунга артык аргаларны берген тавырылгада;

— конкурс ёзугаар бүдүрүлгени садып алган негелделер хажыттынганда;

— РСФСР-ниң монополияга удур хоойлужудулгазының негелделери хажыттынганда;

— РСФСР-ниң Негелде кодекизинде көрдүнген өске-даа чүүлдер сагыттынмаан болза.

2. Бо Хоойлуга дүүшпес кылдыр чардынган хуужудулга дугайында дугуржулгаларны РСФСР-ниң хоойлужудулгазында доктааткан чурум ёзугаар күш чок деп санаар.

3. Хуужудулга дугуржуушкуннарын күш чок деп санаар дугайында маргылдааларны РСФСР-ниң болгаш РСФСР-ниң составында республикаларның хоойлужудулгазында көрдүнген чурум база хуусаалар ёзугаар садыглакчының, садып алыкчының, харылзаштырыкчының, прокурорнуң, РСФСР-ниң улус депутаттарының, улус депутаттарының Совединиң, РСФСР-ниң Эт-хөреңги талазы-биле күрүне комитединиң, оон девискээр агентилелиниң, национал-күрүне, национал болгаш административтиг-девискээр тургузуунуң эт-хөреңгини эргелеп башкарар талазы-биле комитединиң негелдези-биле судка азы арбитраж судунга сайгарып көөр.

31 ЧҮҮЛ. Бо Хоойлуну хажытканы дээш харыысалга

1. Бо Хоойлуга хамаарыштыр дараазында хажыдыышкыннар дээш административтиг харыысалганы хүлээдир:

— хуужудулга кылырынга чагыгны хүлээп алырындан ойталааны дээш —500-тен 1000 рубль чедир хемчээлге торгаар;

— хуужудулга чорударынга чагыгны көөрүнүң хуусаазын үскени дээш —500-тен 1000 рубль чедир хемчээлге торгаар;

— хуужудулга дугайында чарлалды парлаваан, хуужудар деп турар бүдүрүлге дугайында информацияны садып алыкчылардан азы харылзаштырыкчылардан чажырганы, садып турар бүдүрүлгениң составының азы өртээниң дугайын садып алыкчыга азы харылзаштырыкчыга будалдырып дыңнадып турганы, бүдүрүлгениң садарының фактызының дугайында, конкурстуң азы аукционнуң түңнелдериниң дугайында информацияны чажырганы дээш —1000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге торгаар. Бо пунктуда айыттынган медээлерни парлаарын буруулуг кижиниң күзели-биле боттандырар;

— бүдүрүлгени (акцияларны) садарындан барымдаа чок ойталааны дээш — хуужудуп турар бүдүрүлгениң (акцияларының) эгезинде өртээнден 2-ден 10 хуу чедир хемчээлге торгаар;

— хуужудуп турар бүдүрүлгениң күш-ажылчы коллективи-биле коллективтиг керээ чарарындан барымдаа чок ойталааны азы хуужудуп турар бүдүрүлгелерниң ажылдакчыларынга социал магадылалдар дугайында негелделерни күүсетпээни дээш —1000-дан 10000 чедир рубль хемчээлге торгаар;

— конкурстуң азы аукционнуң эгелээринге чедир конкурс азы аукцион киржикчилериниң дугайында медээлерни чарлааны дээш —200-тен 2000 рубль чедир хемчээлге торгаар;

— конкурс ёзугаар азы аукционга садып алганы бүдүрүлгени (акцияларны) төлээриниң ойталааны дээш — хуужудуп турары бүдүрүлгениң (акцияларының) эгезинде өртээнден 5-тен 20 хуу чедир торгаар.

2. Бо чүүлде айыттынган хоойлу-дүрүм үрээшкиннериниң дугайында херектерни көөрүнүң чурумун болгаш хуусааларын Административтиг чурум үрээшкиннериниң дугайында РСФСР-ниң кодекизин ёзугаар чурумчудар.

3. Бо чүүлдүң 1 пунктузунда айыттынган хоойлу-дүрүм үрээшкиннериниң дугайында херектерни эт-хөреңги эргелеп башкарар талазы-биле комитеттерниң, садыглакчыларның, садып алыкчыларның, харылзаштырыкчыларның, РСФСР-ниң улус депутаттарының, улус депутаттарының Советтериниң, күрүне эрге-чагырга болгаш эргелел органнарының албан-дужаалдыг кижилериниң, тус черниң администрациязының, хөй-ниити организацияларының (каттыжыышкыннарының) билдириишкиннерин (хомудалдарын) барымдаалап азы прокурорнуң инициативазы-биле судья часкаан көөр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы
Б. Н. ЕЛЬЦИН.
Москва, РСФСР-ниң Советтер бажыңы.
1991 чылдың июль 3.

«РСФСР-ГЕ КҮРҮНЕ БОЛГАШ МУНИЦИПАЛИТЕТ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИН ХУУЖУДАР ДУГАЙЫНДА» РСФСР-НИҢ ХООЙЛУЗУН КҮШТҮГ БОЛДУРУП КИИРЕР ЧУРУМУНУҢ ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Доктаалы

«РСФСР-ге күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелерин хуужудар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузун хүлээп алганы-биле холбаштыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1. «РСФСР-ге күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелерин хуужудар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузун парлап үндүрген хүнүнден эгелээш, ону күштүг болдуруп киирер.

2. РСФСР-ниң составында республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның, районнарның (хоорайларда районнардан аңгыда), хоорайларның (районга чагырткан хоорайлардан аңгыда) эт-хөреңги фондуларының дугайында чаңгыс аай дүрүмнү РСФСР-ниң Дээди Совединиң Экономиктиг реформа болгаш өнчү айтырыгларының талазы-биле комитеди 1991 чылдың август 15-ке чедир ажылдап кылыр болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга бадыладыры-биле киирер.

3. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели:

— РСФСР-ниң чазааның нормативтиг актыларын 1991 чылдың август 1-ге чедир «РСФСР-ге күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелерин хуужудар дугайында» дүүштүрүп эде кылыр;

— РСФСР-ниң министерстволары, күрүне комитеттери болгаш ведомстволары нормативтиг актыларын эде көрген болгаш солаан турарын, а ол ышкаш «РСФСР-ге күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелерин хуужудар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунга дүүшпейн турар РСФСР-ниң чазааның, министерстволарының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының нормативтиг актыларының күш чок болурун 1991 чылдың август 15-ке чедир хандырар;

— Хуужудулганың күрүне программазын, каттыжыышкында (ассоциацияда, концернде) бактаап кирип турар азы күрүне эргелелиниң болгаш тус чер администрациязының органнарының чагыргазында туруп турар бүдүрүлгелерниң үндезининге холдинг компанияларын тургузар дугайында саавырны ажылдап кылгаш, 1991 чылдың сентябрь 1-ге чедир РСФСР-ниң Дээди Совединге киирер;

— конкурстар болгаш аукционнар организастаар дугайында, күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелерин акционер ниитилелдери болгаш эштежилгелери кылдыр эде тургузарының дугайында, күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелериниң экономиктиг идиг бериишкин фондуларында акша-хөреңгиниң артыын хуужудулга үезинде ажыглаар чурумунуң дугайында, хуужудулганың күрүне программазының күүселдезиниң түңнелдериниң талазы-биле күрүне эргелелиниң болгаш тус чер администрациязының органнарының ажылдакчыларын шаңнаар дугайында дүрүмнерни, РСФСР-ниң составында республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг областарның, автономнуг округтарның, районнарның (хоорайларда районнардан аңгыда) болгаш хоорайларның (районга чагырткан хоорайлардан аңгыда) эт-хөреңги эргелеп башкарар талазы-биле комитеттериниң дугайында чаңгыс аай саавырны 1991 чылдың август 1-ге чедир ажылдап кылгаш бадыладыр.

4. РСФСР-ниң Күрүне эт-хөреңгизин эргелеп башкарар талазы-биле күрүне комитеди, РСФСР-ниң составында республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг областарның, автономнуг округтарның, районнарның (хоорайларда районнардан аңгыда) болгаш хоорайларның (районга чагырткан хоорайлардан аңгыда) эт-хөреңги эргелеп башкарар талазы-биле комитеттери, улус депутаттарының Советтериниң чогуур комиссиялары дараазында хыналдаларны кылыр:

— Күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелерин садып алыры көрдүнген болгаш аукционну чоңга баш удур дыңнатпайн, оон-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң 1991 чылдың апрель 25-те № 1104-1 доктаалынга дүүшпес кылдыр чардынган аренда керээлерин:

— күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелериниң эт-хөреңгизин кооперативтер, акционер ниитилелдериниң болгаш эштежилгелериниң балансызынче хамаатыларның киржилгези-биле дамчытканының хоойлуга дүгжүп азы дүүшпейн турарын:

— эт-хөреңгини чөптүг-биле эвес үлежир азы бүдүрүлгениң өртээн (хуучу салыышкынын, акцияларын) кудуладыр талазы-биле садыглакчы биле садып алыкчының аразынга боор болур сүлчээни;

— хуужудулга үезинде өске-даа хоойлу-дүрүм үрээшкиннерин 1991 чылдың октябрь 1-ге чедир хынаар,—ол ышкаш РСФСР-ниң күштүг болуп турар хоойлужудулгазынга дүүшпес кылдыр чардынган дугуржулгаларны күш чок болдурар талазы-биле, аңаа буруулуг албан-дужаалдыг кижилерге харыысалга хүлээдир талазы-биле хемчеглерни алыр.

5. РСФСР-ниң прокуратура органнары хуужудулга талазы-биле дугуржулгаларның хоойлу-дүрүмге дүүшкен болуру дээш аңаа хайгааралды күштелдирер.

6. РСФСР-ниң Дээди Совединиң V сессиязынга бо Хоойлуну ажыглап турарының практиказының дугайында дыңнаар.

7. Федералдыг эт-хөреңгиниң Россия фондузу болгаш РСФСР-ниң составында республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның, районнарның (хоорайларда районнардан аңгыда), хоорайларның (районга чагырткан хоорайлардан аңгыда) эт-хөреңги фондулары хуужудуп турар күрүне болгаш муниципалитет бүдүрүлгелер дугайында болгаш хуужудулга талазы-биле дугуржулгаларны чарарының дугайында информацияларны парлаар кылдыр тускай бюллетеньнерни 1991 чылдың сентябрь 1-ге чедир кылыр.

РСФСР-ниң составында республикаларның Дээди Советтери, улус депутаттарының область, край, автономнуг область болгаш автономнуг округ Советтери улус депутаттарының Советтериниң тургусканы массалыг информацияның чепсектеринге адаттынган Хоойлуну болгаш бо доктаалды парлап үндүрерин хандырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы
Б. Н. ЕЛЬЦИН.
Москва, РСФСР-ниң Советтер бажыңы.
1991 чылдың июль 3.

Телевидение ТВ

Понедельник

ИЮЛЬ 22
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 Р. Штраус. «Метрополитен-опера». Шии. 11.55 Улустуң тоолдары болгаш янзы-бүрү чурттарның притчалары (Индонезия). 12.00 ТМА. 12.15 «Харылзаа». 12.30 Футбол дончулаазы. 13.00—13.30 И. С. Бах. № 1 сюита.

* * *

15.15 «Чөңгээ». Уран-чечен телефильм. 16.35 Сонуургактарга. «Авто». 16.50 Эстрада программазы. 17.05 М. Ю. Лермонтов. «Садыгжы Калашников дугайында ыры». И. Андроников чугаалаар. 17.30 Уругларга фильм. 18.30 ТМА. 18.45 «Правда кудумчу». 19.20 Мультфильм. 19.40 Р. Штраус. «Метрополитен опера». Шии. 21.00 Үе. 21.40 Шииниң уланчызы. 23.10 «Кинопанорама». 23.25 «Уран чурулга метаморфозалары». Хөй сериялыг эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 7-ги сериязы. 00.00 ТМА. 00.20 Футбол дончулаазы. 00.50 «ВиД» көргүзүп тур. 02.20 Киноконцерт. 03.10—04.05 Бир артистиң театры. «С. Юрский. Концерт болгаш концерт соонда».

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Фильм-концерт. 8.45 Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.25 Эрудиттерге сула шимчээшкин. 10.10 Мультфильм. 10.25 «Байырлыг, чараш кыс». Уран-чечен телефильм. 11.30—13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 12.00 Реклама. 12.05 «Василий Селюнин: чүден эгелээрил?» 12.35 «Москва — Петушки, 5-кү вагон». 13.20 Уругларга уран-чечен телефильмнер. 14.20—15.20 Концерт.

• • •

17.00 «Кыдыг-кыдыгаар».

КЫЗЫЛДАН

18.00 Уругларга — фильм. 18.30 «Мээң суурум—мээң салым-чолум». Чөөн-Хемчик районнуң «Хорум-Даг» колхозундан дамчыдылга. 19.15 Медээлер. 19.20 «Тыва черде». Медээлер, тайылбыр, интервью. 19.50 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 «Мотеним-биле хаалыжыышкын». 21.00 Үе. 21.40 «Губернаторнуң романстары». 22.25 М. Шемякин үе болгаш уран чүүл дугайында. 23.00 Медээлер. 23.15—00.15 Волейбол. Делегей лигазының бирги чери дээш.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 Александр Гаировтуң камерлиг театрының дугайында фильм.

Вторник

ИЮЛЬ 23
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 «Келген чери билдинмес кижи». Уран-чечен фильм. 10.20 Уругларга дамчыдылга (француз дыл кичээли). 11.20 Концерт. 12.00 ТМА. 12.15 Чугула репортаж. 12.30 — 13.00 «Байырлыг, даглар». Телефильмниң баштайгы көргүзүү.

• • •

14.30 «Телемикст». 15.15 «Дедир келир оруу чок». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 16.25 Сонуургактарга. 16.40 Египеттиң телевидениезиниң программазы. 17.10 Телефильм. 17.25 Уругларга фильм. 18.30 «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 «Чөөн Сибирь». 19.40 «Келген чери билдинмес кижи». Уран-чечен телефильм. 21.00 Үе. 21.40 Эртем-тайылбырлыг программа. 00.00 ТМА. 00.15 Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 00.45 «Михаил Муромов: ырлаан ырыже». 01.20—02.40 «Келген чери билдинмес кижи». Уран-чечен фильм.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 «Александр Панченконуң автор программазы». 9.30 Ритмиг гимнастика. 10.20 «Чүгле сен». Уран-чечен телефильм. 11.30 — 13.35 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.35 Уругларга — фильм. «Анискин болгаш Фантомас». 1-ги сериязы. 14.40—15.20 М. Ю. Лермонтовтуң лириказы. И. Андроников чугаалаар.

* * *

16.55 — 18.40 Россия ТВ-зиниң программазы. 16.55 «Ыраккы Чөөн чүк». Теледончулаал. 17.40 «Марий-Элден келген Теркин».

КЫЗЫЛДАН

18.20 «Тыва—ТВ». 18.50 Медээлер. 19.00 «Экивенер!». Информастыг программа. 19.30 «Айтырыглар болгаш харыылар». 19.50 Чарлалдар. реклама.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 Фильм-концерт. 21.00 Үе. 21.40—00.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 22.00 «Бешки дугуй». 00.15—01.55 Футбол. ССРЭ-ниң чемпионады.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.20 Ислам культура төөгү-биле таныштырылга. 18.40 Музыкалыг телеабонемент. 19.40—20.00 «Шивишкин». Барымдаалыг фильм.

Среда

ИЮЛЬ 24
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 «Түннели: өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 10.15 «Чаа салгал шилип ап тур». 11.30 Барымдаалыг фильм. 11.50 Мультфильм. 12.00 ТМА. 12.15 Чугула репортаж. 12.30—13.25 Мультфильм.

* * *

15.15 «Дедир келир оруу чок». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.25 М. Равель. «Дафнис болгаш Хлоя» балеттен ийиги сюита. 16.45 «Чемпионнар-биле калыы». 17.15 «Сибирь—экранда». 17.25 Уругларга фильм. 18.30 ТМА. 18.45 «Планета». 19.30 Мультфильм. 19.45 «Түннели: өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 21.00 Үе. 21.40 Чугула интервью. 22.55 «Уран чүүлдүң метаморфозалары». Хөй сериялыг эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 8-ки сериязы. 23.30 «Вернисаж» театры. 00.00 ТМА. 01.20 «Пьер Карден — модада 40 чыл». 01.50—М. Цветаеваның поэзиязы. 02.40 —03.55 «Түннели: өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Телефильм. 8.35 Мультфильм. 9.00 «Дилеп чорууптувус». 9.30 Барымдаалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.50 Адам Смиттиң акша-хөреңгизи. 10.25 «Чаңгыс суур чурттакчыларывыс». Уран-чечен телефильм. 11.30—13.25 Россия ТВ-зиниң программазы. 12.40 Хеглүг программа. 13.25 Уругларга фильм. «Анискин болгаш Фантомас». 2-ги сериязы. 14.30 —15.30 Амыдыралдың уржуктары.

* * *

16.45—19.15 Россия ТВ-зиниң программазы. 18.45 Россия парламентизиниң медээчизи.

КЫЗЫЛДАН

19.00 «Тыва черде». Медээлер, тайылбыр, интервью. 19.30 Медээлер. 19.35 Барымдаалыг фильм. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 «Дузалажырынче кыйгырып тур мен». Чернобыль айыыл-халавының дугайында. 21.00 Үе. 21.40 Коллаж. 21.45 «Ресторандан келген кижи». Уран-чечен фильм. 23.20 Медээлер. 23.35 — 00.20 Фильм-концерт.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

19.00 Солистер квартеди ойнаар. 19.15—20.00 «Эрткен чайгы трамвай».

Четверг

ИЮЛЬ 25

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 «Түннели: өлүм». Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 10.10 Уругларга дамчыдылга. 11.10 Бистиң «Антон-квартет» студияда. 11.30 Уругларга фильм. 12.00 ТМА. 12.15 ИХМ-ниң медээлери. 12.30 «Рампа турар талазынче». 13.30—13.45 Сонуургактарга.

* * *

14.30 «Телемикст». 15.15 «Дедир келир оруу чок». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 16.25 «Чуруукчу Федор Решетников». 16.45 «Уругларның музыка клуву». 17.20 «Сагыш-сеткилди еттүр». 18.30 ТМА. 18.45 П. И. Чайковскийниң романстары. 19.10 «...Он алды харлыгларга чедир болгаш оон-даа улугларга». 19.55 «Түннели: өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 21.00 Үе. 21.40 Чугула интервью. 21.55 Австрия ТВ-зиниң программазы. 23.25 ИХМ-ниң медээлери. 23.40 «Пи» демдек ёзугаар». 01.10 ТМА. 01.30 Телефильм. 02.30— 03.25 «Түннели: өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.40 Эртенги гимнастика. 8.15 Мультфильм. 8.25 Уруглар бажыңнарының айтырыгларының дугайында. 8.55 «Александр Панченконуң автор программазы». 9.55 Ритмиг гимнастика. 10.25 «Июльда хар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.30 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.30 Концерт. 14.10 —15.15 Уругларга фильм.

* * *

17.00 — 18.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 17.00 «Кыдыг-кыдыгаар».

КЫЗЫЛДАН

18.00 Уругларга фильм. 18.30 Аңчылар дугайында программа. 19.10 Медээлер. 19.20 «Экивенер!». Информастыг программа. 19.50 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 Ритмиг гимнастика. 21.00 «Үе». 21.40 — 23.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 22.55 Реклама. 23.00 Медээлер. 23.15 — 23.50 «Силерге ам чедип келир...»

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 «Каспий — нииити сагыш салыышкыны». 18.45 Мультфильм. 19.00 «Ужуражыышкын...»

Пятница

ИЮЛЬ 26
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 «Улут уруглар». Уран-чечен фильм. 10.15 Инновация. 10.30 Мультфильм. 10.50 «Лермонтов». Телефильм. 11.15 «Уругларның музыка клуву» 12.00 ТМА. 12.15 «...Он алды харлыгларга чедир болгаш оон-даа улугларга».

* * *

13.00 — 13.50 Фильм-концерт. 9-ку, 10-гу сериялары. 15.20 «Серафима ортулук». Уран-чечен телефильм. 16.35 Сонуургактарга. 16.50 Авам, ачам болгаш мен. 17.20 «Тиилекчилер». 18.20 Мультфильм. 18.30 ТМА. 18.45 «Черяника суурунуң чоогунда». Телефильм. 19.10 «Ажык чугаа». 19.35 «Мен болгаш кожаларым». Уран-чечен телефильм. 21.00 «Үе». 21.40 Чугула интервью. 21.55 «ВиД». 01.10 ТМА. 01.30 Киноконцерт. 02.30 — 04.10 «Баскервилдерниң ыды». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.45 Делегатская музей. 9.20 «Дириг планета». Он ийи сериялыг барымдаалыг фильм. 8-ки сериязы. 10.25 «Июльда хар». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.30 — 13.35 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.35 Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 14.00 Уругларга фильм.

* * *

16.45 — 19.00 Россия ТВ-зиниң программазы.

КЫЗЫЛДАН

17.55 Уругларга фильм. 17.35 «Тыва ТВ чалап тур». Уран-чечен видеоканал.

МОСКВАДАН

18.45 Россияның парламент медээчизи.

КЫЗЫЛДАН

19.00 Концерт-репортаж. 19.35 Медээлер. 19.45 Медээлер. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 «Национал чөпшээрежилгениң хоорайы». 21.00 «Үе». 21.40 Дзюдо демисел. Делегей чемпионады. 22.10—00.25 Россия ТВ-зиниң программазы.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.45 Булгаковтуң чоруп турган черлери-биле. 18.45 Россияның парламент медээчизи. 19.00 — 20.00 Кинопрограмма.

РСФСР-ге чер-черниң бот-башкарылгазының дугайында

Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың Хоойлузу

(Уланчызы. Эгези 2-ги, 3-кү арыннарда).

18. Төлевилелдерниң болгаш тудуп турар объектилерниң, а ол ышкаш агаарны болгаш сугну бокталдырып база арыглаа дериглериң чогумчалыг ажылдаарын хандырбайн турар бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының экология талазы-биле экспертизазын чорударын организастаар;

19. Экологтуг байдал дугайын чурттакчы чонга үргүлчү дыңнадыр, бойдус айыыл-халавы болгаш авария болган таварылгада чурттакчы чоннуң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр; долгандыр турар хүрээлелге хора чедирип, бойдус ажыглаарының дугайында хоойлуларны үреп турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның ходелиишкиннериниң дугайын чогуур органнарга дыңнадыр;

20. Бойдуска чедирген когаралдээш торгаал онаарының дугайында шиитпирлерни хоойлужудулгага дүүштүр хүлээп алыр;

72 ЧҮҮЛ. Тудуг, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

1. Хоорайның кол планын база хоорай чоогунуң зоназының планнаашкынының төлевилелин, районнарның, микрорайоннарның болгаш хоорай тудуушкунунуң өске-даа комплекстериниң дептеренгей планнаашкынының база тударының төлевилелдерин, хоорайның инженер дериглериниң база чаагайжыдылгазының төлевилелдерин белеткээрин организастаар; хоорайның кол планынга дүүштүр аңаа тудуг чорударының дүрүмнерин ажылдап кылыр болгаш оларны Советке бадылалдыры-биле киирер; чуртталга-коммунал ажыл-агыйының болгаш бүдүрүлге объектилерин тударының бадылаттынган төлевилелдериниң сагыттынып турарын контрольдаар, төлевилелдерниң экспертизазын организастаар;

2. Социал болгаш бүдүрүлге инфраструктуразының бодунуң акша-хереңгизи-биле азы үлүглежип киржир үндезинге кылдынып турар объектилерин тударының болгаш септээриниң чагыкчызы болур;

3. Хоорай девискээринге бүдүрүлге объектилерин тудар чөпшээрелди бээр; бадылаттынган төлевилелдерниң, тудуг чорударының планнарын база дүрүмнерин хажыдып турар тудуг кылырын түр соксадыр;

4. Күрүнениң хүлээп алыышкын комиссияларын томуйлаар, чуртталга-хамааты херегледииң объектилериниң тудуу доозулганда оларны ажыглалга хүлээп алганының дугайында актыларны бадылаар, а ол ышкаш хоорай девискээринде турар тудуу доозулган объектилерни ажыглалга хүлээп алырынга киржир;

5. Тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң хоорай девискээринге ажылдар кылыр күчүлерин хөгжүдеринге киржир кылдыр бүдүрүлгелерниң, өске-даа организацияларны керээ үндезининге хаара тудар;

6. Муниципалитет өнчүзү болуп турар транспорт бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын удуртур, хоорай чурттакчыларынга бараан болуп турар өске-даа транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын контрольдаар, тус чер транспортунуң шимчээшкининиң маршруттарын болгаш графиктерин бадылаар, хоорай девискээринде турар бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны транспорт дузазы-биле чонну хандырарынче керээ үндезининге хаара тудар; хоорайда бар автомобильдерниң болгаш транспорт аймааның өске-даа механиктиг хевирлериниң учёдун хандырар; вокзалдарга, хем өртээлдеринге болгаш аэропорттарга пассажирлер хандырарын организастаар болгаш контрольдаар;

7. Харылзаа бүдүрүлгелериниң ажылын организастаар, радио болгаш теле-дамчыдылганың хөгжүлдезин хандырар.

73 ЧҮҮЛ. Чурттаар оран-сава ажыл-агыйының, чоннуң коммунал-амыдырал база садыг хандырылгазының талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Муниципалитеттиң чурттаар оран-сава фондузун, муниципалитет өнчүзүнүң составынга кирип турар коммунал болгаш орук ажыл-агыйының объектилериниң, садыгның, нитиниң чемненилгезиниң база чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин ажыглаарын организастаар;

2. Муниципалитеттиң чурттаар оран-сава фондузун доктааттынган чурум ёзугаар хуваар, чурттаар байдалдарын экижидери негеттинип турар хамаатыларның учёдун чорудуп, оларга муниципалитеттиң чурттаар оран-сава фондузунда бажыңнардан чурттаар черлерни бээр, муниципалитет өнчүзү болуп турар бажыңнарны болгаш квартираларны садарының, улус чурттавайн турар черлерни ажыглаарының, бажыңнарны болгаш дериглерни арендалаарының айтырыгларын шиитпирлээр, а ол ышкаш хамаатыларның боттарының бажыңнарындан аңгыда чурттаалга шөлдерин ээлээри-биле ордерлерни тывсыр;

3. Чурттаар оран-сава фондузун, коммунал ажыл-агыйының, садыгның, нитиниң чемненилгезиниң база амыдырал хандырылгазының объектилерин чогумчалыг ажыглаарын контрольдаар, чоннуң коммунал хандырылгазының үзүктел чок болурун, суг, газ, чылыг, энергия хандырылгазының объектилериниң доктаамал ажылдаан турарын хандырар; чурттакчы чонну одаар чүүл-биле хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр;

4. Муниципалитет өнчүзү эвес бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның хоорайга электрлиниң, суг дамчыдылгазының, канализацияның, чылыг болгаш газ четкилериниң база дериглериниң тудугларын кылыр талазы-биле планнарын үнелеп көрүп түңнел кылыр:

5. Хоорай девискээриниң чаагайжыдылгазын организастаар, ол ажылга бүдүрүлгелерни, организацияларны, албан черлерин, а ол ышкаш чурттакчы чонну кээргелиг үндезинге хаара тудар; бүдүрүлге девискээрлериниң чаагайжыдылгазын контрольдаар, ногаанчыдылга чорудар, тараан үнүштерниң болгаш суг хөөлбектериниң камгалалын боттандырар, хамаатыларның дыштаныр черлерин кылыр; кудумчуларга болгаш хоорайның өске-даа черлеринге аттар тывсыр, бажыңнарны дугаарлаар;

6. Коммунал ажыл-агыйының, садыгның болгаш нитиниң чемненилгезиниң, чоннуң амыдырал хандырылгазының ажылының чурумун чурттакчы чонга таарымчалыг кылдыр тургузар;

7. Хоорайда садыг организацияларының үүрмектеп садар бараан саарылгазының планнарын дүүштүрер; рыноктарны болгаш ярмаркаларны организастаар; садыглаашкын дүрүмнерин доктаадыр, өртектерни база садыглаашкын дүрүмнерин сагып турарын, садыглаашкын кылып турар черлерниң санитарлыг байдалын контрольдаар; көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын, шыгжап-кадагалаарын, болбаазырадырын база садарын организастаар;

8. Хөөрлерни хайгааралга алыр, улус хөөржүткен өске-даа черлерниң чогуур байдалдыг турарын хандырар.

74 ЧҮҮЛ. Чоннуң социал-культура хандырылгазының талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Хоорай эргезинде турар улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының, социал хандырылганың, күш-культура-спорт албан черлериниң эргелеп башкарылгазын боттандырар, оларның материал-техниктиг хандырылгазын кылыр; бир эвес Совет өске чурумну доктаатпаан болза, хамааржыры албан черлериниң удуртукчуларын томуйлаар болгаш албан-дужаалындан хостаар;

2. Хоорай девискээринге улус өөредилгезиниң албан черлериниң четкизин хөгжүдерин планнаар; школаларга методиктиг дузаны көргүзерин организастаар; бодунуң болгаш өскээртен киирип алган акша-хереңгилериниден бүгү-нити өөредилгениң хоорай фондузун тургузар; школачыларны күш-ажылга өөредирин организастаар болгаш оларның профессия шилип алырынга дузалаар;

3. Чурттакчы чоннуң национал-культура чаңчылдарын барымдаалап, хоорай девискээринге культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын организастаар;

4. Хоорай девискээринде турап турар бойдус, культура, төөгү тураскаалдарын камгалаарын боттандырар, оларны ажыглаарын организастаар;

5. Социал-культура, күш-культура-спорт херегленилиниң объектилерин тудар, чоннуң кино болгаш видео-хандырылгазын удуртур;

6. Чурттакчы чоннуң кадыын быжыглаарының болгаш аарыыр чорукка удур профилактиканың, кижиниң чурттап турар байдалдарын база ооң ажыл, амыдыралының байдалын кадыкшыдарының комплекстиг программаларын ажылдап кылыр;

7. Өөредилге, кадык камгалалы, культура болгаш спорт талазы-биле нити хоорай хемчеглерин эрттирерин организастаар.

75 ЧҮҮЛ. Чоннуң социал камгалалының талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Пенсияларны болгаш пособиелерни доктаадыр болгаш төлеп бээр; эмнелге-күш-ажыл экспертизазының органнарының ажылын контрольдаар; пенсияларга болгаш пособиелерге немелде төлелгелерни бодунуң болгаш өскээртен киирип алган акша-хереңгилерден доктаадыр болгаш төлеп бээр;

2. Советтиң шиитпирлеринге дүүштүр тус чер бюджединиң акша-хереңгизиниң күсели-биле дуза чедирер ужурлуг улустуң учёдун организастаар; Советтиң шиитпирлерин ёзугаар чоннуң социал камгалалының акша-хереңгизин баш билип сайгарар, ук фондуга немелде акша киирериниң хемчеглерин алыр, бодунуң болгаш өскээртен киирип алган акша-хереңгиниң күсели-биле пособиелерни, а ол ышкаш пенсияларга немелделерни доктаадыр;

3. Советтиң шиитпирлеринге дүүштүр Советтиң акша-хереңгизиниң күсели-биле дузаламчы көргүзер ужурлуг улустуң учёдун организастаар;

4. Азыракчызын чидирген өг-бүлелерниң, инвалидтерниң болгаш бажыңынга азырал-ажаалда херегзээр назылап кыраан хамаатыларның чурттаар оран-савазының база амыдыралының материалдыг байдалын экижидер талазы-биле хемчеглерни, а ол ышкаш социал хандырылга албан черлеринге хамаатыларны тургузар талазы-биле хемчеглерни ап чорудар;

5. Курлавырже халажып үнген шериг албанныгларга база оларның өг-бүлелеринге чогуур чурттаалга-оран-бажың байдалдарын тургузарынга деткимче көргүзер;

6. Ие-чашты камгалаары-биле, хөй уругларлыг өг-бүлелерниң амыдырал байдалдарын экижидери-биле холбашкан чиигелделерни болгаш артык эргелерни бодунуң эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр тывсыр; ада-иезиниң азырал-тежээли чок арткан уругларны уруглар бажыңнарынга, школа-интернаттарга, школалар чанында интернаттарга тургузарын база хамаатыларның өг-бүлелеринге кижизидери-биле бээрин хандырар; азырандыга алыр-бээриниң айтырыгларын шиитпирлээр;

7. Азырал болгаш хара-галзал айтырыгларын шиитпирлээр;

8. Чурттакчы чоннуң ажылдыг болурунуң декнелиин бедидериниң программазын ажылдап кылыр болгаш боттандырар;

9. Чурттакчы чоннуң ажылдыг болурун хандырар сорулга-биле тус чер бюджединиң күсели-биле, бюджеттен аңгыда фондуларның база өскээртен киирип алган акша-хереңгилериниң күсели-биле чаагайжыдылга кылыр, оруктар, бажыңнар, дериглер тудар болгаш өске-даа хөй-нитиниң төлевирлиг ажылдарын организастаар;

10. Хоорай девискээринде турар бүдүрүлгелерден, албан черлеринден, организациялардан ажылдан хосталганнарның дугайында медээлерни алыр; бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның удуртукчуларының бо талазы-биле дыңнадыгларын ап, чугаалажып көөр.

76 ЧҮҮЛ. Хоойлу-дүрүм сагылгазы, корум-чурумну, хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын хандырар талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Күрүне эрге-чагыргазының болгаш башкарылгазының үстүкү органнарының хоойлуларының, актыларының сагылгазын, хамаатыларның эргелериниң болгаш хосталгаларының камгалалын хоорай девискээринге хандырар; Советтерниң шиитпирлерин бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар болгаш хамаатылар канчаар сагып турарынга контрольду боттандырар;

2. Хоорай девискээринде чурттап турар хамаатыларның эргелерин болгаш хоойлу ёзугаар эрге-ажыктарын, а ол ышкаш хоорай Совединиң, тус чер администрациязының эргелерин үреп турар күрүне башкарылгазының органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның актыларын күштүг эвес деп санаарының дугайында негелделерни судка азы арбитраж судунга киирер;

3. Чайгаар халап, бойдус халавы, эпидемия, эпизоотия, өрттер болган, хөй-нитиниң корум-чурумун массалыг-биле үрээн таварылгада, кижилерни камгалаары болгаш оларның амы-тынын алыры, оларның кадыын болгаш эргелерин камгалаары-биле, материалдыг үнелиг чүүлдерни камгалап алыры, корум-чурумну тудары, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның ажыл-чорудулгазын хандырары-биле холбашкан хоойлуда көрдүнген хемчеглерни боттандырар; өртке удур хемчеглерни ап чорударын организастаар;

4. Хамаатыларга болгаш эрге-дужаалдыг кижилерге оларның кылганы административтиг эрге-дүрүм үрээшкиннери дээш хемчегни бодунуң эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр онаар;

5. Хуралдар, митингилер, кудумчуга чыскаалдар эрттирери-биле, спорт, көрүлде болгаш өске-даа массалыг хөй-нити хемчеглериниң эрттирери-биле холбашкан хоойлуда көрдүнген хемчеглерни ап чорудар;

6. Советтиң девискээринде ажылдап турар чоннуң хөй-нити каттыжыышкыннарын, девискээрде хөй-нитиниң бот-башкартынылга органнарын хоойлужудулгага дүүштүр бүрүткээр;

7. Хоорай чурттакчыларынга бараан болур массалыг информация чепсектерин бүрүткээрин хоойлужудулгага дүүштүр боттандырар;

8. Иштики херектерниң хоорай органнарын удуртур; бодунуң болгаш өскээртен киирип алган акша-хереңгилериниң күсели-биле хөй-нитиниң айыыл чок чоруунуң милициязының (тус чер милициязының) немелде салбырларын тургузар; хоорай девискээринде турар элип чазаар күш-ажыл албан черлериниң ажылын хайгаараар;

9. Хамааты байдалының актыларының бижидилгезиниң хоорай органнарын, хоорайның күрүне архивин башкарар;

10. Хоойлуга дүүштүр күрүне нотариазын башкарар;

11. Суд, прокуратура болгаш юстиция органнарының ажылынга дузалажыр;

12. Чурттакчы чоннуң түлээн алыышкынын а ол ышкаш хомудалдарын, билдириишкиннерин болгаш саналдарын өөренип көөрүн организастаар, бо талазы-биле бодунуң баш билир эргезиниң иштинде эргежок чугула хемчеглерни хүлээп алыр;

13. Бүгү-нити шериг хүлээлгезиниң дугайында хоойлунуң күүселдезин боттандырар;

14. Хоорайда хамааты камгалалын удуртур;

15. Күрүне шаңналдары-биле шаңнаар болгаш хүндүлүг аттарны тывсыр дугайында дилеглерни көөр болгаш чогуур органнарга бижиктерни киирер.

9 ЭГЕ

Хоорайны башкарарын организастаарының үндезиннери

77 ЧҮҮЛ. Хоорайны башкарарының нити схемазы

1. Хоорай Соведи чурттакчы чонунуң саны, хоорайның тееү, социал-экономиктиг болгаш географтыг онзагай талаларын өөренип көрбүшаан, хоорайны башкарарының нити схемазын бадылаар болгаш ону хоорайның бот-башкартынылгазының дугайында дүрүмче (Уставче) киирер.

Хоорайда район Советтерлиг хоорайның башкарылгазының нити схемазын ук Советтерниң чөпшээрели ёзугаар бадылаар.

2. Хоорайны башкарарының нити схемазы мындыг чүүлдерни көрүп болур:

а) хоорайны районнарга чарбышаан, хоорайга район Советтерин болгаш тус черниң администрациязын тургузары;

б) хоорайны районнарга чарбышаан, хоорайның район администрациязын тургузары;

в) тус черниң ажыл-агыйларының база социал сфераның адырларын башкарар талазы-биле хоорайны янзы-бүрү девискээрлерге чарары болгаш башкарылганың девискээр органнарын тургузары;

г) хоорайның ажыл-агыйын чаңгыс аай кылдыр ажылдадыры.

3. Хоорай башкарылгазының нити схемазынга дүүштүр хоорайга районнарны тургузар, эде кылыр, дүжүрер дугайында шиитпирни хоорай Соведи хүлээп алыр.

Хоорайда район Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаазы төнмээнде, оларны оларның чөпшээрели чокка дүжүрүп болбас.

4. Хоорайда район администрациязының удуртулгазын хоорайның администрациязының киирген бижиин ёзугаар хоорайда район Соведи бадылаар.

Хоорайда район Советтери тургустунмаан таварылгада, хоорайда район администрациязының удуртулгазын хоорайның администрациязының удуртулгазының кииргени ёзугаар хоорай Соведи бадылаар.

78 ЧҮҮЛ. Хоорайда район Совединиң болгаш хоорайда район администрациязының бүрүн эргелери

1. Хоорайда район Совединиң болгаш хоорайда район администрациязының баш миннир эргелери хоорайның бот-башкарылгазының дугайында дүрүмге (Уставка) тодараттынар;

2. Хоорайның бот-башкарылгазының дугайында дүрүм (Устав) хоорайда район Советтеринге чурум ёзугаар дараазында эргелерни бээр;

а) район планнарын болгаш программаларын бадылаары, хоорайда район бюджеттиг болуру болгаш ону бадылаары;

б) муниципалитет өнчү хереңгилиг болуру болгаш ону эргелеп ажыглаары;

в) ук хоойлуда көрдүнген девискээр хөй-нити бот-башкартынылганың органнарын тургузары-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээри;

г) ук хоойлунуң I-IV кезектеринде бижыглаттынган бүрүн эргелерлиг болуру.

3. Хоорайның бот-башкарылгазының дугайында дүрүм (Устав) хоорайда район Советтеринге чурум ёзугаар дараазында бүрүн эргелерни берген:

а) ук хоойлуга дүүштүр районнуң муниципалитет өнчү-хереңгизиниң башкарылгазының талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алыры;

б) районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге киржириниң дугайында бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар-биле керээ чарары;

в) хоойлуга дүүштүр районнуң девискээринге хереңгичи ажыл-чорудулганың хөгжүлдезинге деткимче бээри; бүдүрүлгелерни бүрүткээри;

г) районнуң чурттаар оран-сава фондузунуң, амыдырал хандырылга албанының, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга албаннарының, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, культураның, социал хандырылганың, күш-культура-спорт объектилериниң эргелеп башкарылгазын боттандырары.

4. Хоорай Соведи хоорайда район Советтериниң хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдезинге киржилгезин көрбүшаан, оларга оон-даа өске бүрүн эргелерни дамчыдып, ол бүгүге эргежок чугула сан-хөө, материалдыг курлавырларны болгаш акша-хереңгини үндүрүп берип болур эргелиг.

79 ЧҮҮЛ. Административтиг эргелелдиң хоорай иштинде девискээрлери

1. Тус черниң ажыл-агый болгаш социал адырларының административтиг эргелелдерин хоорайның хемчээлинге, муниципалитет өнчү-хереңгизиниң турар чериниң байдалынга, чурттакчы-коммунал ажыл-агыйының, улус өөредилгези, кадык камгалал, культура, социал хандырылга, күш-культура-спорт объектилериниң турар чериниң байдалынга, хоорай тудугларының онзагай талаларынга дүүштүр хоорай Соведи тургузар. Хоорай амыдыралының янзы-бүрү адырларынга айыттынган девискээрлерниң кызыгаарлары бот-боттарынга дүүшпейн барып болур.

2. Административтиг эргелелдиң хоорай иштинде девискээриниң кызыгаары, айыттынган девискээрлерниң эргелеп башкарылгазын чорудуп турар органнарның адлы болгаш даңзызы хоорайның бот-башкарылгазының дугайында дүрүмге (Уставка) бижиглаттынар.

VI. Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазы

10 ЭГЕ

Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазы

80 ЧҮҮЛ. Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының системазы

1. Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының системазы хамаатыларның нити хуралдарын (чыыштарны), конференцияларны, тус черниң референдумнарын, демократияның өске-даа хевирлерин бодунда сиңирген; чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкартынылганың органнары (микрорайоннарның, чурттаалга комплекстериниң, суурларның, көдээ чурттакчы пунктуларының комитеттери азы чөвүлелдери), а ол ышкаш чурттап турар чериниң аайы-биле чурттакчы чоннуң бот-башкарылгазының өске-даа органнары (кудумчулар, кварталдар, бажыңнар болгаш ындыг чергелиг чүүлдер комитеттери азы чөвүлелдери).

2. Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнарының ажылы калбарган девискээрлерни хамаатыларның санал-оналдарын өөренип көрбүшаан, чогуур чер-чер Советтери тургузар.

81 ЧҮҮЛ. Хамаатыларның нити хуралдары (чыыштары), конференциялары

1. Хамаатыларның нити хуралдарын (чыыштарын), конференцияларын чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнары болгаш чер-чер Советтери херек апарган таварылгаларда чыылдырар.

2. Хамаатыларның нити хуралдарының (чыыштарының), конференцияларының баш миннир айтырыгларынга дараазында айтырыглар хамааржыр:

чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнарын соңгууру база оларның дугайында дүрүмнерни (Уставтарны) хүлээп алыры;

чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнарының чогуур девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң талазы-биле чорудуп турар ажыл-херектериниң программазын база оларның күүселдезиниң дугайында отчёттарны бадылаары;

чогуур девискээрниң чурттакчы чонунуң эрге-ажыктарынга хамаарышкан, чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнарының баш миннир айтырыгларынга хамаарышкан өске-даа айтырыгларны шиитпирлээри;

(Төнчүзү дараазында номерге үнер).

ХОВУ-АКСЫНГА—КАДЫКШЫЛГА ШКОЛАЗЫН...

«Тыва кобальт» комбинаттың даг, гидрометаллургия цехтерин хаар ужурга таварышкан. Чүге дээрге күрүнеден дузаламчы ап ажылдап келген комбинат рынок экономиказының кадыг негелделериниң үезинде тудары ажык чок бүдүрүлге кылдыр санатты берген. Комбинатты дук болбаазырадыр фабрика кылдыр эде дериириниң дугайында чугаалажып турар апарган.

Кобальт комбинадының хагдынар дей бергени-биле чергелештир социал айтырыглар база тыптып келген. Орус дылдыг кижилер көжүп чоруп турар. Оларның чурттап турган бажыңнары ээн калгылаан. Хову-Аксында ийи школаны каттыжып, чаңгыс школа кылыр деп турар. А кол айтырыг болза Хову-Аксында бар материал-техниктиг бааланы, колдуунда бажыңнарны канчаар ажыглаарының айтырыглары «берге-дээн». Ийи каът алды чаагайжыды туттунган чурттаалга бажыңнары ээн калган. Хоорайжыгашта ийи школа бажыңы, суурнуң ортузунда бир школа бажыңы бар. Оон аңгыда чедир туттунмаан 2 каът садик. 2 каът туйбу бажыңнар база бар. Бо бажыңнарны канчаар ажыглаарыл? Бүдүрүлге чергелиг тудутлар дугайында биживейн-дир мен.

Мен бодаарымга, бо белен материалдыг бааланы кончут ажыктыг ажыглап болурунуң аргазы бар. Ол дээрге Хову-Аксынга кадыкшылга школазын ажыдары-дыр. Белен школа-даа, бажыңнар-даа бар-дыр. Хову-Аксының агаар-бойдузу кадыы багай кижилерге база таарыжыр, аргыжары база берге эвес. Автобус-биле-даа, самолёт-биле-даа аргыжып болур. Көрүп көрүкер даан! Кадыы багай уруглар школаларын республиканың аңгы-аңгы булуңнарында тарады октагылап каан. Материалдыг баазазы база дыка багай. Бирээзи Кызыл-Арыгда, өскези Чербиде. Ол черлер-биле аргыжары база белен эвес болгай. Ол школаларны кадып, Хову-Аксынга улуг школадан ажыдып алза чүл? Бо дугайында республиканың улус өөредилгезиниң министри Н. С. Конгаргa саналдаан мен.

Шагаа Улуг-Хем районнуң Ак-Туругга кончуг эки материал-техниктиг баазалыг башкылаашкын-даа, эмнээшкин-даа эки тургустунган кадыкшылга школазы турган болгай. Ону таратканы частырыг болган. Амыдырал ону көргүстү. Ол школаның материал-техниктиг баазазын таптыг ажыглап чадап каан, харын-даа үреглээн болгай. Ийи каът улуг бир бажыңны мырынай тоймаглаан, ам ээн, сандаргай турар дээр чораан. Ак-Туругнуң турар чери аргыжарынга база эптиг чер. Орук улуг, республиканың орту үези. Кайы-даа район-биле аргыжары белен. Ол суурга турган кадыкшылга школазының материал-техниктиг баазазын база таптыг ажыглап чадаан. Аңаа училище ажыткаш, ол чадашкан. Ам харын школа ажыттынган дээр чораан.

Шырак материал баазалыг, эмнелге болгаш кижизидилге ажылы эки тургустунган турган кадыкшылга школазын узуткаандыр бис. Ам ол частырыгны эдип, Хову-Аксы суурда бар материалдыг баазаны ажыглап, акша-төгерикти эвээштеп чарыгдап, агаар-бойдузу эки, орук-чириктиг черге кадыы багай уругларның республика школазын ажытса кандыгыл?

Корода ОЮН. Башкы.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

ТВ Телевидение

ИЮЛЬ 25

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 «Туннелиг өлүм». Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 10.10 Уругларга дамчыдылга. 11.10 Бистиң «Антон-квартет» студияда. 11.30 Уругларга фильм. 12.00 ТМА. 12.15 ИХМ-ниң медээлери. 12.30 «Рампа турар талазынче». 13.30—13.45 Сонуургактарга.

* * *

14.30 «Телемикст». 15.15 «Дедир келир оруу чок». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 16.25 «Чурукчу Федор Решетников». 16.45 «Уругларның музыка клуву». 17.30 «Сагыш-сеткилди өттүр». 18.30 ТМА. 18.45 П. И. Чайковскийниң романстары. 19.10 «...Он алды харлыгларга чедир болгаш оон-даа улуттарга». 19.55 «Туннелиг өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 21.00 Үе. 21.40 Чугула интервью. 21.55 Австрия ТВ-зиниң программазы. 23.25 ИХМ-ниң медээлери. 23.40 «Пи» демдек ёзугаар». 01.10 ТМА. 01.30 Телефильм. 02.30— 03.35 «Туннелиг өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.40 Эртенги гимнастика. 8.15 Мультфильм. 8.25 Уруглар бажыңнарының айтырыгларының дугайында. 8.55 «Александр Панченконуң автор программазы». 9.55 Ритмиг гимнастика. 10.25 «Июльда хар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.30 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.20 Концерт. 14.10 —15.15 Уругларга фильм.

* * *

17.00 — 18.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 17.00 «Кыдыг-кызыгаар».

КЫЗЫЛДАН

18.00 Уругларга фильм. 18.30 Аныяктар дугайында программа. 19.10 Медээлер. 19.20 «Экивелер!». Информастыг программа. 19.50 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.30 Ритмиг гимнастика. 21.00 «Үе». 21.40 — 23.50 Россия ТВ-зиниң программазы. 22.55 Реклама. 23.00 Медээлер. 23.15 — 23.50 «Силерге ам чедип келир...»

ҮШКҮ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.00 «Каспий — нити сагыш салыышкыны». 18.45 Мультфильм. 19.00 «Ужуражыышкын...»

СҮМЕЛЕП ТУР

Германияның Федеративтиг Республиказынга, Швецияга баар аян-чоруктуң путевкаларын БАЛКЭ Тыва республика комитединиң «Спутник» деп Аныяктарның делегей туризминиң бюрозу сүмелеп турар. Хуусаалары — 1991 чылдың октябрь 1-ден 12-ге, 12-ден 24-ке чедир.

Тайылбырны Политиктиг чырыдыышкын бажыңында № 16 кабинеттен ап болур.

ОРНАП ТУР МЕН

Кызыл хоорайда 5 өрээлдиг бажыңны, оон хериминиң иштинде тудугларын-биле катай 1990-1991 чылдарда үндүрген «Жигули» азы «Москвич 2141»-ге орнап тур мен.

2-62-04 телефонче 17 шактан соңгаар телефоннаар.

Ак-Довурактың № 3 школазын 1986 чылда дооскаңнар 1991 чылдың август 3-те 10 шакта ол школага келиринче чалап турар.

КИНО

ИЮЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Скорпион»** (АКШ) 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Мария Мирабела в Транзистории»** 9.00, 12.20, **«Куда доскачет ранняя пташка»** 10.40, 14.00, **«Бум-2»** (Франция) 15.40, 19.40, **«Женский день»** 17.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Кипочыныы»** 11.00, **«Первичное зло»** 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: **«Мария Мирабела в Транзистории»** 14.00, **«Любовь с привилегиями»** (2 сериялыг) 15.50, 18.40 шактарда.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

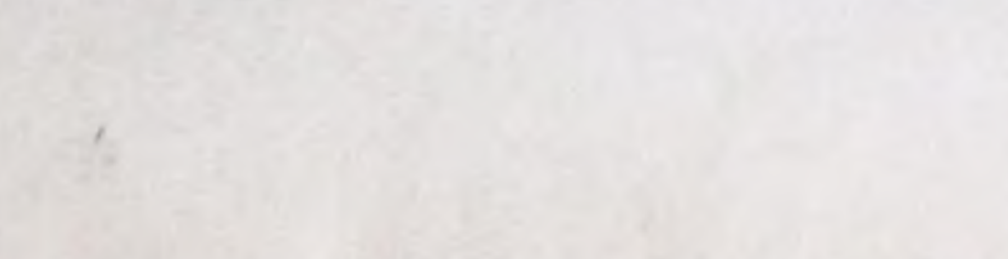

Редактор
В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: ◆ редактор —3-43-34; ◆ оралакчызы — 3-33-91; ◆ приемная — 3-34-26; ◆ харыысалгалыг секретарь — 3-34-92; ◆ оралакчылары — 3-45-93. Килдистер ◆ партийжи-организастыг болгаш идеология — 3-36-82, 3-36-25 ◆ советтер ажылының 3-34-17, 3-34-99 ◆ үлетпүр — 3-34-49, 3-36-73 ◆ көдээ ажыл-агый — 3-41-16, ◆ культура — 3-39-15; 3-37-11; социал айтырыглар — 3-34-57; репортерлар бөлүү — 3-41-23 ◆ чагаа килдизи—3-39-03; ◆ очулга—3-34-39, 3-34-93; ◆ корректорлар — 3-34-19, ◆ үндүрүкчүлер — 2-27-41; ◆ солун кедбейн баргаңда — 2-32-75; ◆ бухгалтерия — 3-43-41.

Солун вторник среда четверг пятница суббота хүннеринде үнер.
Чылда 250 катап үнер.
Кемчээли 2 парлалга аамалы.
Тираж 27097 экз.

Индекс 54241.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 118.

Доктор-биле интервью

ДЫЛЫВЫС—БАЙЛААВЫС

Эрткен чылын чурттуң Президентизиниң ат салганы «ССРЭ-ниң чоннуң дылдарының дугайында» Хоойлу үнген. Ында национал дылдарның хостуг хөгжүүрүнүң магадылалын база тургузуп турар. Тыва дылды республика девискээринге күрүне дылы кылдыр чарлаан. «Тыва АССР-де дылдар дугайында» Хоойлуну Тыва АССР-ниң Дээди Соведи хүлээп алган.

Бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис Б. Седен-Хуурак филология эртемнериниң доктору, профессор Ш. Ч. САТКА дараазында ийи айтырыгны салган.

— «Тыва АССР-де дылдар дугайында» Хоойлу 1991 чылдың март 1-ден эгелеп күштүг болуп эгелээн болгай. Аңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болурул, Шулуу Чыргал-оолович?

— Дыл бүрүзү кижиниң угаан-бодалының онзагай чаалгазы, чоннуң төөгүлүг дуржулгазының эртинези болур, дыл бүрүзү чогум-на ол чоннуң делегейни каңчаар көрүп, билгениниң эге чаңгыс дүрзү чуруун бодунга, камгалап шингээткен чүүлү болур. Дыл талазы-биле байдалдың таарымчалыг эвес чоруу чоннуң социал амыдыралында таарымчалыг эвес чоруктуң ылаптыг херечизи болуру ниитиге билдингир.

Бистиң төөгүвүстү ап көөрге кандыгыл? Барык-ла 20 чылдарның ортаа үезинден эгелээш, мырыңай чоокка чедир тыва улустуң амыдыралында, чаңчылдарында, культуразында, оон иштинде материалдыг культурада дыка хөй чүүлдерни эргиниң артыышкыннары дээш кызып-кыйып каапканы чажыт эвес. Ам ол чүүлдерни катап тургузар бис. Совет Эвилелинге каттышкан соонда, тыва дыл база-ла эки эвес аажылаашкынга таваржып келген. Баштайгы үеде нам, яамы, сайыт чижектиг сөстерниң орнунга күш-биле партия, министерство, министр чижектиг сөстерни киирген. Бир кезек үеде 40 чылдарны сөөлзүреди, 50 чылдарның эгезинде солуннар дылы чоннга орта билдинмес апарган турган. Орус дылдан очулга оваай турганы ол. Сөөлүнде кээп тыва, орус ийи дыл билир чорукка сылдап, орус дылды колдады өөредир, ажыглаар дээр бодалга дүүштүр төрээн дылывысты ажыглаары чоорту кызыгаарлап келген. Дыл амыдыралы чаңгыс талалай берген.

Оон келзе-келзе, ылаңгыя аныяктарның, уругларның төрээн дылын билири мырыңай-ла харыкчок болу берген, сөс байлаа чегей, чамдыктары төрээн дылын шуут билбес. Радио, телевидение дамчыдылгаларынга интеллигентилер безин орта тывалап чугаалавас, орус, тыва дылдарны холуп-бүлүп-ле турар апарган. Чамдык өг-бүлелерниң чугаалажыр дылы чартыы тыва, чартыы орус, шуут-ла хойтпак. Кайда-даа кескү информация барык дөгере орус дылда, хөй-ниити амыдыралынга база-сокка орустап-ла турар. Байдал нарын апарган. Чугаа культуразының дугайында айтырыгның чидигленип турар ужуру база ында.

Школаларга эртемнерни орус дылга эртежик, эге класстардан-на өөредири ажыктыг деп санап турган. Тыва школаларга педсоветтерни безин чүгле орус дылга эрттирерин база сүмелеп турган. Ам тыва дылды камгалаар, хөгжүдер талазы-биле тергиин улуг сорулгалар тургузуп келген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга «Тыва Совет Социалистиг Республиканың күрүне суверенитединиң дугайында» Декларация хүлээп алган. Ол болза республиканың экономиказының, культуразының, политиктиг амыдыралының ниити үг-шиин айтып турар онза чугула документ болур.

Дээди Совет «Тыва АССР-де дылдар дугайында» Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Хоойлузун база хүлээп алган. Тывада нептерээн кол дылдар тыва болгаш орус дылдар болур. Хоойлунуң 1 чүүлүнде «Тыва АССР-ниң күрүне дылы болза тыва дыл болур. Тыва дылды күрүне дылы болдурар чорук оон хостуг хөгжүлдезинге болгаш ниитилел эрге-хүлээлгелерин калбартырынга эргежок чугула байдалдарны тургузарын хандырар» деп бадыткаан.

Хоойлунуң 2 чүүлүнде айытканы: «Тыва АССР-ниң девискээринге ССРЭ-ниң албан ёзузунуң дылы болур орус дыл националдар аразында харылзажылга дылы болбушаан, күрүне дылы-биле бир деңге ниитилел-политиктиг, социал-экономиктиг, культура амыдыралынга, кижилер аразында харылзажылгага бүрүн херегленттинер болгаш ажыглаттынар».

«Тыва АССР-де дылдар дугайында» Хоойлу тыва болгаш орус база өске-даа улустарның дылдарын, оларның-биле кады чоннуң бот-медерелин, аажы-чаңын, чаңчылдарын болгаш ёзулалдарын деңне эргелиг хөгжүдер аргаларны тургузуп турар.

Хоойлунуң долу тайылбырын кыска чугаага өөрен болдунмас. Бир-ле дугаарында, Советтер, хөй-ниити каттыжыышкыннары, организациялар болгаш албан черлери хоойлунуң сөзүглелин кончуг кичээңгейлиг сайгарып көөрүн сүмелээрдир бис. «Тыва АССР-де дылдар дугайында» Хоойлу ниитизи-биле бо чылдың март 1-ден эгелеп күштүг болуп эгелээн. Хоойлунуң чамдык чүүлдерин күрүне болгаш ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга чоорту ажыглаары-биле хуусааларны бо чылдан эгелээш, 2001 чылга чедир Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң «Тыва АССР-де дылдар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузун күштүг болдуруп эгелээриниң дугайында 1990 чылдың декабрь 14-те үнген доктаалында тодаргай айыткан. Ынчангаш сонуургалдыг албан черлери, организациялар бүдүрүлге черлери, ылаңгыя Советтер хоойлунуң чоорту, ынчалза-даа уламдыктырбайн күүселдезин эгелээр ужурлуг.

Оон ыңай Дээди Совет мынчаар доктааткан: «Күрүне дылын болгаш өске-даа дылдарны хөгжүдериниң программазын 1992 чылдың январь 1-ге чедир ажылдап кылырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр».

— Тывада дылды моон соңгаар хөгжүдериниң кандыг аргалары, оруктары барыл?

— Борта хамаарыштыр Тываның эртем-шинчилел институду, Улус өөредилге министерствозу болгаш өске-даа черлер тускай программаларны ажылдап кылыр апаар. Бергелер хөй.

«Тыва АССР-де дылдар дугайында» Хоойлуну боттандырарда, республикага тыва дыл ниитилелин тургузары эргежок чугула деп санап турар бис. Барыын-Хемчик районда энир чылын-на төрээн дыл ниитилелин тургузуп алган. «Хемчиктиң сылдызы» солунну дамчыштыр чугула ажылды чорудуп турар. Черле ынчангаш өске-даа республикаларда, автономнуг областарда төрээн дыл ниитилелдерин тургускулаан. Бо талазы-биле бистиң республикавыс шала озалдап турар. Ынчалза-даа орай эвес. Республикавыска тыва дыл ниитилелин тургузуп алыры черле чугула. Орта районнар ниитилелдери бактаап кирер. Тываның эртем-шинчилел институду, Кызылда күрүнениң педагогика институду, башкылар билиин бедидер институт, национал школалар лабораториязы каттыжып алгаш, оргкомитет тургускаш, ниитилелдиң уставын болгаш дүрүмнерин белеткеп кылгаш, тургузукчу хуралга бадылап алыр деп бодалдыг бис. Ниитилел тускай эмблемалыг, билеттерлиг болур. Ниитилелдиң кежигүннеринге дыл эртемденнери, төрээн дыл биле литература башкыларын, черле башкылар, чогаалчылар, культура ажылдакчыларын киирип ап болур деп бодаар бис. Үк ниитилел чоорту агар санныг болгаш тускай органныг апаар деп бодап болур.

Тыва дыл ниитилели дыка хөй ажыктыг ажылдарны боттандырып болур, чижээлээрге, «Хемчиктиң сылдызы» ышкаш эргилээн сөстерни, эм үнүштер аттарын, малдың чүзүнүн айтыр сөстерни, черле дыл дугайында солун чүвелерни тайылбырлаар, школаларга, клубтарга чечен чогаал кежээлерин, дылдар байырлалдарын эрттиргилээр, башкыларның, эртемденнериниң күжүн каттыштырып тургаш, дыл дугайында теоретиктиг болгаш практиктиг конференцияларны, семинарларны эрттирер, бөлгүмнер организастаар, чогаалчылар, эртемденнер, тоолчулар-биле ужуражылгалар кылыр дээш, өске-даа хөй-хөй ажылдарны кылып болур.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

Чагыдып алырынче далажыңар

1992 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазы 1991 чылдың август 1-де бүгү чер болганга эгелээр.

Хамаатылар ажылдап турар черлериниң аайы-биле болгаш хөй-ниитичи тарадыкчыларны дамчыштыр чагыдылганы кылып болур. «Союзпечать» чериниң бүдүрүлгелеринге, харылзаа салбырларынга чагыдылганы база кылып болур.

Солуннар болгаш журналдар чагыдар документилерниң бланкыларын алырынче хөй-ниитичи тарадыкчыларны чалап турар.

Солуннарны болгаш журналдарны чогуур үезинде чагыдып алыңар, эргим номчукчулар.

«СОЮЗПЕЧАТЬ».

ТВ ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 31

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 «Онзагай кижи». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 10.10 Уругларның музыка клуву. 11.00 «Икс». 12.00 ТМА. 12.15 «Чугула репортаж». 12.30 «Чемпионнар-биле кады». 12.45 —13.50 «Чапсар үезинде монолог». Видеофильм.

• • •

15.15 «Эки өг-бүледен үнген аныяк кижи». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.20 Сонуургактарга. 16.35 Уругларга фильм. «Макар—исчи». 2-ги сериязы. 17.40 «Музыка шыгжамыры». А. Вивальди. «Чылдың үелери». 18.30 ТМА. 18.45 «Планета». 19.30 Барымдаалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 19.50 «Онзагай кижи». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 Үе. 21.40 Деннелдер. 23.10 ТМА. 23.30 «Телескоп». 00.30 Амгы үеде делегейге хереженнерниң ролюнуң дугайында. 01.15 «Онзагай кижи». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 02.20 «Юрий Завадский». Телефильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 «Крым дугайында эскизтер». 8.35 Мультфильмнер. 9.25 «Ретушьтаваан портрет». Сергей Параджанов. 10.25 «Хектия хары черде үну». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.30 — 13.40 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.10 Романстар. 13.40 Уругларга фильм. «Үштерлиг томааныг уруглар». 2-ги сериязы. 14.45 Барымдаалыг фильм. 15.10—15.40 «Луиза Батыр-Булгариниң ырлары».

• • •

17.00—19.10 Россия ТВ-зиниң программазы.

КЫЗЫЛДАН

18.45 Уругларга фильм. 18.55 Медээлер. 19.00 «Дорт уткланыышкын». «Бүдүрүлгелерни болгаш чурттаар оран-савалы хуужулары база күрүнениң эвес болдурары». Республиканың удуртукчулары, юристер киржир.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.30 Коллаж. 20.35 Л. Бернстайн. «Дивертисмент». 21.00 Үе. 21.40 «Уран чүүлдүң мастерлери». Фильм-концерт. 23.10 Медээлер. 23.25—00.20 «Дириг артар бис...» Барымдаалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү.

ҮШКҮ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.45 «Республика» көргүзүп тур— 19.00 Россияның парламент медээчизи. 19.15 —20.00 Музыкага мурнакчы туруш.

СИЛЕРНИ ЧАЛАП ТУР

Чаа-чаа экономиктиг структуралар: эвилелдер, ассоциациялар, кооперативтер, биче бүдүрүлгелер, арат болгаш тараачын ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, төлээлеринге база хуу ажыл-агый кылып турарларның кичээңгейинге

Силерни 1991 чылдың август 2-де 14 шак 30 минутада Советтер бажыңынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Ш. Ооржак-биле ужуражылгаже чалап тур.

Тываның чаа-чаа экономиктиг структураларын көдүрериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көөр.

Айтырыгны билип алыр телефоннары: 3-51-09, 3-53-10.

Оргкомитет.

ЧАГЫГЛАРНЫ ХҮЛЭЭП АП ТУРАР

Тыва республиканың бойдус камгалалының ниитилелиниң чөвүлели хамаарышкан черниң радиация байдалын хемчээр болгаш аъш-чемниң база ногааның чүү хире хирленгенин доктаадыр «Экон-001» деп индикаторларны база «Аларм-03-01» деп маркалыг дозиметрлерни садып алыры-биле чагыгларны албан черлеринден, организациялардан болгаш хуу кижилерден хүлээп алырын чарлап тур.

Бир херекселдиң өртээ 400 рубль.

Чагыгларны бир ай хуусааның иштинде күүседип бээр.

Кат-чимистиг культураларның өзүмнерин алырынга база чагыгларны хүлээп ап турар.

Чагыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың 106, № 4 өрээл. Телефону 3-61-54.

КИНО

ИЮЛЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оборотень» (АКШ) 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30 (кинопанорама), 19.40 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Новые похождения кота в сапогах» 9.00, 12.20, «Улыбка солнца» 10.50, 14.10, «Скорпион» 16.10, 18.10, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бум-2» 14.20, «Женский день» 16.40, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Первичное зло» (АКШ) 15.00, 17.00, 19.00 (узаткан) шактарда.

МЭЭҢ БОДАЛЫМ

«Чедер» курортунга ийиги сезонда дыштаныр аргалыг болдум. Чайгы чаагай үеде шак ынчаар кадыын быжыглап, дыштанырга магалыг-ла-дыр. Ынчалзажок чамдык сеткилимге таарышпаан бодалымны маңаа чугаалаксадым. Чаа келген кижилерге тус-тус чыдар өрээлдерни үлээр, орун-дежээн бээр болгай. Бартан хүнүвүсте чеже кижи келгенин бүрүткээш, ам чыдар өрээлдеривисти хувааган. Оон соонда чыдар орун-дежек алыр кижиге чедеривиске, дыштаныкчыларга каржы-хажагайы дораан эскертинген. Дыштаныкчыларның аразында дыл-домак билбес малчыннар-даа бар. Кырганнар болгаш инвалидтер-даа турду. Оон кедерезе кончуттунуп, чаңчаттынар кижи болду. Кижи чүве айтырып болбаан. Оон бо харылап турар туружу дээрге эң-не харыысалгалыг кижилер-биле эптиг-эвилең ажылдаар чер деп көрдүм. А ол хүндүлүг киживистиң аажылап турары-биле алырга, оон эргези кымдан-даа артык. Мындыг доңгун аажылаашкыннар дыштаныкчыларның сеткил-хөөнүнге эпчок-ла турду.

Аъш-чемни белеткеп бериптурары чүгээр. Хандырылганың шаа-биле белеткеп берип турар-дыр деп кижи билир. Чүге дээрге бистерниң амгы амыдыралывыстың байдалы ындыг. Ынчалзажок чигир четпээнинден чүве ийикпе, каш хүннер аралаштыр чигири чок кара шайладывыс. Ону улуг бухгалтерден сонуургаарывыска, хүнүң-не 19 килограмм чигирни үндүрүп берип турар дидим. Суксунга компот азы кисель хайындырып каар. Оозунуң чигири база четпес болгулаар. Чамдыкта тыва шай хайындырып каан болур. Ол шайның бирде чеми, а чамдыкта сүдү четпес болгулаар. Эзилиг тыва шайга четпес. Өңү энаа-ла өде-көк чүве-дир. Эъттен белеткээн котлетаның эъди дыка кызыы. Сезон төнүп орда, чамдык улус эрте чоруур деп баар. Диета сестразы тургаш «Эртенги, кежээки чемге келбеңер» деп, кончуттунары база бар. А ол улустуң путевкада төлеп каан өртээ бар, ону чедир төлевээн болза аңгы херек. Шак-ла мынчаар чиктиг чемелээшкиннерге таваржыры дыштаныкчыларга эки эвес сеткил-хөөнү болдура бергилээр.

Мурнунда дыштанып турган улус аъш-чемниң баксырааның чугаалап турду. Колдуунда кеже, сула, чинге-тараа кашалар чиир. Ногаа аймаа шуут чок. Чаңгыс катап редиска четтирген бо-ла. Аъш-чем аймаа берге үеде ындыг-ла ыйнаан деп кижи бодап кээр. Ынчалзажок ам күс келгенде, ногаа, чимис аймаа элбеп орда, чемниң ассортиментизин бир янзы хандырарының аргазын өөренип көрзе деп бодап кээр-дир.

Чогум эмнээшкин талазы-биле ажырбас. Малгаш, дажыглап, ону изиткеш, аарыг улуска ажыглап турар болду. Ону кылып турар ажылчыннарның шыдамыы аажок, ажылы нарын деп көрдүм. Сут массажы бо чылын ажылдавайн турары хомуданчыг-дыр.

Дыштаныкчыларга культура-массалыг ажылдарны чорудары бир чугула чүүл. Чогум лекциялар, ужуражылгалар база концерттер болуп турду. Мурнуку чылдарда дег, хоорайже экскурсиялар болбады. Ону организастаан болза, дыштаныкчыларга база солун болур ийик.

Дыштанган соонда мээң бодалым мындыг-дыр. Ол эскерген четпестерни дараазының сезонунда элиг алырының аргазы бар. Черле ынчаш хөй-ниитиниң чери болганда, чонга кончуг кичээңгейлиг болурун күзээр-дир мен. Шынап-ла, маңаа кандыг дыштаныкчылар келбес деп. Ынчангаш оон ажылдакчылары-даа бодунуң туружун шын эвелеп, кижилерге хамаарылгазы эптиг-эвилең болур болза деп бодаар мен.

Аня КЫЗАКПАН.
Таңдыда Хову-Аксы суурнуң чурттакчызы.

БҮЗҮРЕЛИМ ЧИТТИ

Бо чагааның авторунуң бодалдарын редакция шаап-ла чөптүг, шынныг деп санавайн турар. Оон ыңай, авторнуң бижээн чогаалынга хамаарыштыр үнелелди база редакция берип шыдавас. Чүге дээрге оон утказы, уран-чечен шынарлары-биле таныш эвес, ынчалза-даа авторнуң чагаазын кызыра парладывыс. Авторларның чогаалдарынга чөптүг үнелелди бээр, чырыкче үндүрериниң дугайында маргылдаалыг айтырыглар моон мурнунда-даа көдүрлүп турган болгай. Авторнуң чагаазынга, оон ында көдүрген айтырыгларынга боттарының хамаарылгазын Тываның ном үндүрер чери-даа, Тываның Чогаалчылар эвилели-даа, «Шынның» номчукчулары-даа илереди бээр боор.

Тоожуну бижиирин шаандан бээр бодап чораан мен. Ынчалзажок шыдаар мен бе деп, иштээринден дидинмээн мен. Чүгле 1985 чылдан эгелеп, 63 харлыг апаргаш, баштайгы өзүртуларны бижидим. Тоожум белен болган.

Чогаал критиги Антон Калзан номчааш:

— Кичээңгейлиг номчудум. Дыка улуг күш үндүрген-дир сен. Ынчалзажок... ону тоожу азы роман деп шыдавас-тыр мен — дээш, саналдарны берген чүве. Тоожу болгаш романның ылгалын, оларны бижиириниң аргаларын меңээ бадыпдыр тайылбырлаан.

Буянныг эртемденниң өөредиглезиин, чагыын күүседир дээш үр боданыптыш, эде-хере бижээн мен. Мээң чогаалымны үш дугаар номчааш, ол меңээ чылыг сөстерни сөглээн.

Антон Кавааевичиниң соонда чогаалчы К. Черлиг-оол номчааш, эргежок чугула сүмелерни берген. Оларны күзелдиим-биле күүседкен мен. Оон-биле документалдыг тоожумну дөрт катап эде кылгаш, дооскан мен. Аңаа барык 5-6 чылды чарыгдаанымы ол.

— Тоожуну үндүрер дугайында рецензияны бижип болур мен. Ном үндүрер чер-биле чугаалаш, редактору болурунга А. Калчан чөпшээрешти ле деп,— Антон Кавааевич чугаалаан.

Антон Кавааевич дириг турда-ла, билдириишкинни бижип, оон гонорары мээң чарыгдалым-биле болзун деп турумда-ла, ном үндүрер черниң директору Матпа Хомушку херекке албайн, боттарывыс редакторларывыс бар болганда, өске кижиниң хереэ чок деп кыска харыыны берген.

Оон соонда ном үндүрер черниң редактору А. Сат номчааш (чедир номчуваан болду-ла бе), тоожунуң утказының дугайында кижи илап аптар, кижи сагыжынга кирбес, ону ном кылдыр парлаарынга моондак болур хире эвес чүвелер бижээш, меңээ эгидип берген. Оон дора чүве болза, ном үндүрер черниң мурнундагы кол редактору Ю. Кюнзегеш чаңгыс арын-даа номчувайн чыткаш, «Чүү, ол чогаал эвес-тир» дээн болгай.

Хамыктың сөөлүнде дуржулгалыг чогаалчы, эртемден М. Б. Кенин-Лопсан «Бардыктың меңге чаңгызынга» деп рецензияны бижээш, ном кылдыр үндүрүп болурун сүмелээн. «Мемориал» ниитилел оон ном кылдыр парлаттырааш, оруңга киирип алыр дээрге, саазын өртээ улгаткан, база тывылбас.

Мен ышкаш бергелерге таваржып турарлар эвээш эвес. Чижээ С. Шойгу, О. Кара-оол болгаш өскелер-даа.

Ам келеп харыг кирипкен кижи. Мээң бо келир үениң салгакчыларынга (амгы-даа үениң кижилеринге) мөгейип тудткан тоожум дириг турумда, ном кылдыр үне бээр дээрзинге бүзүрелим читти. Чүнү канчаайн, өргүн хоюм? Чогаалчы ат эдилеп чорбаан кижи, тоожу бижипкен — хилинчээм ол.

Михаил ШУР-ООЛ.
Пенсионер.

ОЛАРГА ЧЕТТИРДИВИС

Кызылдың төвүнде турар № 20 аптекага (эргелекчизи М. О. Ооржак) эм садып алыр дээн улус хөй баар. Ол коллектив бар эм аймаа-биле чонну хандырар дээш кызымак чорукту көргүзүп келген. Бо аптекадан тускай бижик-биле чиигелделиг кылдыр ап турарлар база бар.

Коллективте арга-дуржулгалыг, ажылынга ынак кижилерге эптиг-ээлдектер хөй. Чогум ажыл боду база харыысалгалыг. Эмнерни белеткеп кылыр аңгар болгай. Бар эмнерни херелгээн кижилерге садары, белеткээри база белен эвес.

Бо аптека коллективи планның база багай эвес күүседип турар. Чижээ, чартык чылда эмнер садар план 119 хуу күүсеттинген.

Эм садыглардан кылыр эм нестейкаларны, сут эмнерниң белеткээриниң телевирин аптека ажылдакчыларының алыр шалыынга немей телээр органы база шингээдип эгелээн. Эмнерни белеткээриниң телевири өскен, ол өскен телевирни шалыынче киирген.

Колдуунда шупту херээженнер ажылдап турар бо коллектив бүдүн дүн-хүн дургузунда ажылдап турар. Сен, мен, силер-даа аңаа чеде бээр болгай силер, алыр эмнеривисти силерге саат чокка белеткеп, кылып бээр ажылдакчыларывыска четтирдивис дээр бис.

Раиса ТОЛЗАТМАА.

МУЗЕЙНИҢ ЗАЛДАРЫНДА

Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң залдарынга, ылаңгыя дыштаныр хүннерде экскурсиялааннар бо-ла келгилээр.

Делгелге, лекторий, бойдус залдары ажылдап турар, а артканнары — ТАР, революция мурнунуң, Совет тургузуг килдистери чаа экспозициялар немеп, дериттинип турар.

Шериг кезээнден бөлүк дайынчылар, МАР-ның аңгы-аңгы аймактарындан 30 ажыг турист келген, Томскиден, Саяногорскиден аалчылар бар. Экскурсиялаан бөлүктерге солун лекцияларны музей ажылдакчылары чоруткан. Сарыг шажын темазынга хөй экспонаттар келген кижилерни сонуургаткан. Сураглыг мастер, даш чонукчузу Саая Кагелдиң 60 харлаанынга тураскааткан делгелге, бойдус залында аң-мең, аржаан суглар, эм оът аймаа—черле кайызын ол дээр, шуптузу онзагай.

Кыска-даа бол, солун

ХҮНДЕН АЖЫЛДААР МАШИНА

Бонида чазак турар кварталга хүннүң-не бичии автомобиль кестип кээр. Ол үш дугуйлуг, чаңгыс кижи олурар, хүнден ажылдаар батареялар дузазы-биле шимчээр. Машина бир янзы реклама болуп турар — бойдус камгалаарының өөз энергиячы чаа хевирлериниң келир үеде ажыглаарының аргаларының талазы-биле. Бундестагтың кандыг-даа ажылдакчызы ол чаа машинаны шоолуг эвес акша-биле тур хөлезилеп ап болур. Чаңгыс удаа октап каан энергия 40-60 километрге четчир.

ФРАНЦИЯДА ХӨЙ КАДАЙЛЫГЛАР

«Өрээл санында каът оруннар... Сут иштинде чорур хеме-биле домей-ле!»— «Нувель обсерватер» сеткүүлге Магрибтен база Африкадан Францияда келген өг-бүлелерниң амыдыралын бижээн чүүлде ынча дээн. Мали өг-бүлелерде ийи-үш кадайлардаа аңгыда, эмгежок хөй уруглар бар. Чиик өртектиг кварталдарда өрээлдер чык долу.

Ындыг өг-бүлелер муниципалитет эрге-чагыргаларынга даржыктыг-ла. Оларның бажыңнарында сут-даа, чылыдылга-даа чок. Чүге дээрге ол дээш төлээр арга оларда чок.

Хөй кадайлыг болурун француз хоойлулар хоруваайн турар. Ындыг өг-бүлелерниң саны-даа билдинмес. Африкадан келген чамдык кижилер ийи кадайының кырынга ам бирээни алыр деп турар деп, демги сеткүүл бижээн.

Билип алза артык эвес

«ИСПАНКА» БОЛБАС, ЫНЧАЛЗАЖОК...

Бүгү-эвилелдиң грипп талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң баш удур көрүп турары-биле алырга, бо чылын ССРЭ-ниң девискээринге Н1№1 база Н312 хевирниң вирустары тарап болур, олар эрткен чылын база «идепкейлиг» турган.

Казахстанның чамдык районнарынга чоокта чаа грипптиң ховар хевири — хаван вирузу бүрүткеттинген. Ынчалзажок институттуң директору Олег Киселёвтуң чугаазы-биле алыр болза, ол кезек черге хамааржыр болгаш «эпидемия дугайында чугаалаан хереэ чок боор».

Ленинградта турар бо институт үк вирустар тараар болза херек вакцина-биле хандырып шыдаар.

1918 чылда миллион-миллион кижиниң бажын чиген «испанка» вирус амгы үеде кыжанмайн турар — ол дугайын Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязы дыңнаткан. Ынчалза-даа серемчилел херек.

(ЧМА).

ЧАА НОМЧУЛГА НОМУ

Тываның ном үндүрер чери «Тыва уруглар ясли-садтарынга номчулга ному» деп чаа, солун өөредилге номун чырыкче үндүрген. Оон тургузукчулары — чогаалчы Олег Суваклит биле Белек-кыс Моңгуш.

Ада-иезин хүндүлээринге бичии уругларны кижизидери-биле чергелештир өг-бүлениң арткан кежигүннерин база хүндүлеп көөрүнге кижизидер херек. Этиктиг принциптерни башкылап ажылынга боттандырары — үениң негелдези.

Кандыг-даа тоолду дыңнааның соонда, оон маадырларының эки азы багай талаларын ылгап билиринге уругларны өөредири — кижизидикчи башкыларның хүлээлгези. Ындыг угаадыг уругларның «эки», «багай» деп сөстерниң утказын тода билип алырынга ажыктыг.

Номчулга номунуң тургузукчулары совет орус, тыва чогаалчыларның «Төрээн чурт», «Ленин», «Бойдус камгалалы», «Чылдың үелери», «Куш-ажыл», «Найырал» болгаш оон-даа өске чугула темаларга бижиттинген чогаалдарын чаа номда киирген.

Саидан САНДЮ.

Бай-Тайга райкүскомнуң иштики херектер килдизи, Кызыл-Даг кодаа Советтиң күскому болгаш совхозтуң администрациязы милицияның участок инспектору

Антон Аралдаевич
КҮЖҮГЕТТИҢ

мөчээнин дыңнааш, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илергейлеп тур.

Тыва АССР-ниң Улус өөредилге министерствозу, улус өөредилге болгаш эртем ажылдакчыларының профэвилелиниң республика комитеди, Кызылдың башкы училищезиниң коллективи Тываның баштайгы башкыларының бирээзи, улус чырыдыышкынының хоочуну

Семён Чимеевич
УРОЯКОВТУҢ

хенертен мөчээнин дыңнатпышаан, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илергейлеп тур.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100
Индекс 54241.

Редактор
В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ ◆ редактор —3-43-34; ◆ редакторнуң оралакчызы — 3-33-91; ◆ приемная — 3-34-26; ◆ харыысалгалыг секретарь — 3-34-92; ◆ очулдакчылар — 3-45-93. Килдистер ◆ партийжи-организастыг болгаш идеология — 3-36-82; 3-36-25 ◆ советтер ажылының 3-34-17, 3-34-98 ◆ үлетпүр — 3-34-49, 3-36-73 ◆ кадыг ажыл-агый — 3-41-16; ◆ культура — 3-39-15; 3-37-11; социал айтырыглар — 3-34-57; [illegible] — 3-41-23 ◆ чагаа килдизи—3-39-03; ◆ [illegible] —3-34-39, 3-34-93; ◆ «корректорлар — 3-34-19 ◆ үндүрүкчүлер — 2-27-41; ◆ солун кезбей» [illegible] — 2-32-75; ◆ бухгалтерия — 3-43-41.

Солун вторник, среда, четверг, пятница, суббота хүннеринде үнер. Чылда 260 катап үнер. Кемчээли 2 парлалга арыны.
Тираж 27097 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.
Чагыг № 121.